خوێندنەوەیەک بۆ ئەزموونی ڕۆماننووسێک

زاهیر ڕۆژبەیانی

خوێندنەوەیەکی موزیکیانە بۆ ڕۆمانی (هاوارەبەرە) بیستن بەچاو.. خوێندنەوە بە گوێ

لەمێژووی دوورودرێژی هونەردا پێوەندی نێوان موزیک و شانۆ (بەتایبەتی گریکی) پێوەندییەکی ئۆرگانیکی بەرچاوی درامییە، بۆ پێوەندی نێوان موزیک و شیعریش دەتوانین بێژین پێوەندییەکی دیالیکتیکی توندوتۆڵە، چونکە هەردووک (موزیک و شیعر) هونەری (زەمەن-کات)ین و ڕەنگە بڵێم میلۆدییەک، ئاوازێک نییە (بەتایبەت لە فۆلکلۆر)دا کە لەسەر وشە (شیعر)ێکی پێشوەختە دانەهێنرا بێ، هەتا ئەم دواییانەی مێژووی مرۆڤ و موزیک، کە لە پێشدا بالسترینا، مونتفردی و دواتر بتهۆڤن، هەندڵ، باخ و پاشانیش شوبرت و شومان و براهمز و ئیدی خەڵکی دیکەش لەدوای ئەوانەوە پەیدابوون کە وردە وردە توانییان موزیک لە پاشکۆیی شیعر دەربکەن و (وشە) و (دەنگ) لە یەک ئاستدا و لە پێوەندییەکی هونەری و لەیەک بەرهەمدا پێکەوە (بە تەرازوو) کاری ئۆرگانیکی بکەن. پێوەندی نێوان موزیک و سەماش، کە لە (بالێ)دا دەگاتە پۆپە، لەوە ڕوونترە لێرەدا قسەی لەسەر بکەین.

وەلێ پێوەندی نێوان موزیک و ڕۆمان ئەوەندە نییە وەک لە کەیسی موزیک و شیعر، یان موزیک و شانۆدا دیتمان، کە ئەمیان لە ئۆپێرادا گەیشتە قۆناغێکی لەپێشتر. ئەگەرچی ئەمەش نابێ وامان لێ بکات وابزانین کە پێوەندییەک لەنێوان ڕۆمان و موزیکدا نییە، یان ناشێ دروست بکرێ.

لەمێژووی نزیکدا هەوڵی زۆر لەم بوارەدا دراوە و هەندێکیشیان بەرهەمی (ڕۆمان)ی سەرکەوتووی لێ وەبەر هاتووە، لەمەشدا مەبەستم هەر لەو دەقانە نییە کە ئاواز، یان گۆرانی، یان سەما و هەڵپەڕکێیان تێکەڵکێش کراون، بەڵکو پتر ئەو ڕۆمانانەم مەبەستن کە لە ڕووی بنیادەوە سروشتێکی (پۆلی فۆنی- Poly Phony)، یان (کانوون-Canon)، یان (ڕۆندۆ- Rondo)، یان (فیوگ-Fugue)..تاد لەخۆ دەگرن، کە هەموو زاراوەی موزیکین و گوزارە لە چەمک و تەکنیکی دەربڕینی موزیکی دەکەن، بەڵام لە هونەری (گێڕانەوە)شدا، واتا لە دنیای ڕۆمان و چیرۆکیشدا بەکاردەبرێن، با ناوەکانیشیان بگۆڕدرێن.

پۆلی فۆنی= پۆلە دەنگی، کە دەکاتە (فرە دەنگی)، وەک لەلای دیستۆیڤسکی و ئیلیەت و خەڵکی دیکەشدا هەیە. کانون، کە شێوازێکی موزیکی باروکییە، بە واتای دووبارە کردنەوەی ئاوازێک بە هەمان پێکهاتەی خۆیەوە، بەڵام بە پتر لە ئامێر- دەنگێک.

ڕۆندۆ= بە واتای بابەتێکی سەرەکی و هەندێ بابەتی لاوەکی کە ئەو بابەتە سەرەکییە لە شێوەی شەپۆلانێکدا پێکەوەیان دەبەستێتەوە، بەبێ ئەوەی سروشتی ئاوازە سەرەکییەکە بشێوێ، گەورەترین کاری ڕۆندۆ، کە وا باشە تا دۆزینەوەی زاراوەیەکی لە بارتر (هەڵگەڕانەوە- هەڵسووڕانەوە)ی پێ بێژین، ئەوەیە کە سرووشی

فەتاحی ئەمیری

(ئیحای) بێ کۆتایی بوونی دەق دەدا، ڕێگە بۆ هێشتنەوەی دەق بە کراوەیی و تێهەڵچوونەوە و سەرەتای دەسپێکێکی دیکە خۆش دەکا. لە گۆرانیدا وەک (سەرەبەستە= لازمە) وەدەردەکەوێ،

لە هونەری گێڕانەوەشدا (هەزار و یەک شەوە) نموونەی بەرچاوی ڕۆندۆ=هەڵگەڕانەوەیە، کە وادەکا دەقەکە شێوەی (٨) سەرەتا+ لوتکە+ کۆتایی وەرنەگرێ، بەڵکو لە شێوەی (شەپۆلان)ێکی بەردەوامی بێ کۆتاییدا بەردەوام بێت و پتر لە لوتکەیەکی تێدا بەدی بکرێ، نەک یەک لوتکە وەک باوە.

فیوگ-یش، ئەوە بە واتا دەرکەوتن و ون بوون، دووبارە وەدەرکەوتنەوەی ئاوازێک لە موزیکدا کە دەشێ لە ڕۆماندا بۆ دەرکەوتن و ون بوون، دەرکەوتنەوەی کەسێک، بابەتێک و کێشەیەکیش بەکارببرێ، فیوگ باڵاترین سیستمی (کۆنتەربۆنت)ی پۆلیفۆنییە لە دانانی موزیکدا.

ئەم تەکنیکە سەرەکییانەی موزیک بە تایبەتی، وێڕای هەموو ئەو تەکنیکە هاوبەشانەی دیکەش کە لەنێوان ژانرە ئەدەبی و هونەرییەکاندا هەن و بە موڵکییەتێکی موشاع دەژمێردرێن و هەر هونەرەی بۆ سوودی خۆی کەڵکیان لێ وەردەگرێ، بەڵام دیارە هەریەکە و بەپێی تایبەتمەندی خۆی، وەک بنەما گشتییەکانی: سەرەتا، لوتکە، کۆتایی، یان عەرز= نمایش، پەرەپێدان، ئەنجام، نەسەق و سیاق، ڕەزمی دەرەکی و ناوەکی و (تەنازور و تەقابول و تەقاسیم و تەنویعات، لە دوو یەکتر هاتن= تتابع و...تاد) دەشێ لە هەندێ دەقی ئەدەبیدا بەبێ ویست و مەبەست هەروا لە هەنا- خۆڕایی بخزێنە ناو دەقەوە، دەڵێم هەندێ دەقی نووسراو، چونکە لە دەقی ئەدەبیدا- لە ڕۆمان و چیرۆک-دا لەوانەیە ئەمە وەک ئەگەرێک ڕوودات، بێ ئەوەی نووسەر بە هۆشیارییەوە زەینی بداتێ، بەڵام لای موزیککار و لە دەقی موزیکدا ئەم ڕەگەزانە پێویستن و بۆ ئەگەر ناهێڵرێنەوە.

بەڵام هەموو ئەو ڕۆمانانەی لەسەر بنیادی کارێکی کامڵی موزیکی وەک سۆلۆ و سۆناتا و سەمفۆنیا و کۆنشیرتۆ ڕۆنراون، هەموویان هەر بە ڕێککەوت و لەسەر کەرەستە هاوبەشە گشتییەکان بنیاد نەنراون، بەڵکو هەندێک ڕۆمان بەوپەڕی هۆشیاری و بە مەبەستی پێشوەختەوە لەسەر تەکنیک و شێوە و شێوازی موزیکی کلاسیکی بەرهەم هێنراون، وەک ئەوەی ڕۆماننووسی ئەڵمانی هێرمان هیسە لە ڕۆمانی (گەمەی هەڵماتە شووشەییەکان)دا کردوویەتی کە تاڕادەیەکی هەستپێکراو کاریگەری سیمفۆنیای نۆیەمی بتهۆڤنی پێوە دیارە، ئاخر هیسە بۆ خۆیشی کەمانژەنێکی شارەزا بوو و لەکاتی نووسینەوەی ئەم ڕۆمانەشیدا موزیکی خوێندبوو.

ئەندرێ ژید-ی فەرەنسیش لە ڕۆمانی (ساختەکارانی پارە)دا سوودێکی زۆری لە شێوازی پۆلیفۆنی- گەلە دەنگی= پۆلەدەنگی= فرەدەنگییەکەی (باخ) و تەنانەت لە موزیکی هاوچەرخیش، سوودی لە شێوازی (سترافنسکی) دیوە.

مارگرێت دۆرا لە (مودیراتۆ کانتابیلە)، کە تەنانەت ناوەکەیشی بریتییە لە زاراوەیەکی موزیکی، مارسیل پرۆست لە (گەڕان لە دوای کاتی لە دەستچوو)دا کە لەژێر کاریگەری هکتۆر برلیۆزو نووسراوە و ئەندرێ مۆروا بە ڕاشکاوییەوە دەڵێ (سیمفونیایەکی مەزنە)، هەروەها (جبرا ئیبراهیم جبرا)ش لە ڕۆمانی (گەڕان لەدوای وەلید مەسعوود) و ڕەنگە ڕۆمانی دیکەش هەبن ئاوا بە مەبەستەوە، بە لێبڕانی پێشوەختەی نووسەرەکانیانەوە لەسەر شێوازی موزیک بنیادنرابن، یەکێک لەوانەش هەردووک جمکە ڕۆمانی کوردی (هاوارە بەرە- ١٩٩٠) و (میرزا- ١٩٩٣)ی نۆبەرەی یەکێک لە پێشەنگانی ڕۆمانی نوێی کوردی (فەتاح ئەمیری)یە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. کە هەردووکیان لە بڵاوکراوەکانی ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی/ ئینتشاراتی سەڵاحەدینی ئەیووبی-ن. یەکەمیان بەتیراژی (٣٠٠٠) دانە و (١٩٤) لاپەڕەی قەوارە گەورە و دووەمیشیان هەر بە هەمان تیراژ، بەڵام بە (٢٣٥) لاپەڕەی هەمان قەوارەی ئەوەی پێشووەوە،

هەردوو ڕۆمـانیش بە فـەرهەنگۆکەیەکی چەند لاپەڕەیی کۆتاییان دێت کە بە پیـتـەکـانی ئەبجـەدی لە ئەسـڵی دەقەکە جیاکراونەتەوە، هەروەها ئەم دوو ڕۆمانە جمکە کە لە بەرایی (میرزا)کەیاندا نووسراوە (بەشی دووەمی هاوارەبەرە)، لە سەرەتای یەکەمیاندا وەکو پاراتێکست شیعرێکی پێداهەڵگوتنی (عەباس حەقیقی) و دێرە شیعرێکی (هێمن) و پیشەکییەکی خودی ڕۆماننووس بڵاوکراونەتەوە، لە دووەمیشیاندا پەیامێکی دیکەی بێ ناوونیشانی ڕۆماننووس دەبینین کە ئەمیش بە دێرە شیعرێکی (هێمن) دەست پێدەکا. ڕۆمانی یەکەمیشی بە ڕەوانی باوکی و هی دووەمیشیان بە ڕەوانی دایکی پێشکەش کراون.

جگە لەمانە لە ٢٠٠٣شدا دەزگای ئاراس لە هەولێر، چاپی یەکـەمی ڕۆمـانی (زیندەخـەو)ی بۆ فـەتاحی ئەمـیـری، لە (٢٦٤) لاپەڕەی قـەوارە ناوەندی چاپ و بڵاوکردەوە، کە پێشکەشی (گەلی مەزلوومی کورد)ی کردووە.

ئەمـیـری، لە پێـشـەکی (هاوارە بەرەدا) بەوپەڕی لەخۆبوردەییـیەوە باس لە پارچە مـوزیکی (هاوارە بەرە) دەکا و دەڵێ (هاوارەبەرە، ئاهەنگە، ئاهەنگێکی ڕەسەن و لە مـێـژینە، ئاهەنگێکی هەڵقـوڵاو لە دڵی خـەڵکدا، ئاهەنگێکی قـووڵ و کـورتە، ئاهەنگێکی شـمشـاڵە.. ئاهـەنـگی هاوارە بـەرە، بۆ مـن بـووە بـە سـووژە و هاندەرێکی باش، لەو ئاهەنگە ئیلهامی ئەو چیرۆکەم وەرگرت.. ئەو فکرە لە پێشدا بووە و ماوە، من بەو جۆرە دروستم کـردۆتەوە، لەوانەیە ڕۆژگـارێکی بەیت بووبێ، یان چیرۆک و بەسەرهات و سەرگورەشتە).

لێرەشەوە ئیـتر ڕوونە کە ئەمیری بە هۆشیاری و بە مەبەستێکەوە، یان ڕەنگە بڵێم بە پتر لە مەبەستێکەوە ئەم پارچە موزیکە فۆلکلۆرییـەی کردووەتە هەوێنی ئەم ڕۆمـانە. ئەو لە بارەی پەیامـەکـەیەوە دەڵێ: (هاوارە بەرەی من، هاواری لە گەروودا خنکاو، هاواری ڕووتی و نەداری و تەنیـایی و بێ دەسـەڵاتی، هۆشیـاری و بێ دەنگـیـیـە، هاوار لەدەست ڕێورەسـمی غـەڵـەتی کۆمەڵایەتی، هاوار لە دەست فەرق و جیاوازییە).

لە بارەی شـێـوازی نووسـینەوەشـەوە دەڵێ: لەو نووسراوەدا، هەوڵم داوە وشەی ڕەسەنی کوردی، زاراوەی باش لە قالبی چیرۆکێکی سوننەتی کوردەواری دارێژم، هەوڵم داوە ئەو شتانەی لەبیرچوونەوە (...) بێنەوە کایە (...) پێویستە بڵێم تەواوی ئەو چیرۆکە خەیاڵییە (...) هەوڵم داوە چیرۆکەکە نەبێتە بازاڕی و لکو پۆپی لێ نەبێتەوە.

لە بارەی کـەسـەکـانی ڕۆمـانەکـەشـەوە گـوتوویەتی: پاڵەوانەکـانی ئەو چیـرۆکـە، نیـشـاندەر و نموونەی کۆمەڵێکی کوردەوارین، زۆربەیان (لە ڕاستیدا هەموو) مـوسـڵـمـانن (...) شـەیتـان و شـۆفـارێکیش (بلە چەرچی) پێویست بوو (...) میرزاش پیاوێکی لەسەر دڵانە (...) بۆ پاڵەوانی چیـرۆکـەکـەم ڕێز و حـورمـەت قایلم..

من هەمـیـشـە وتوومە ڕاست و ڕەوا نییـە نووسـەر لە بارەی بەرهەمی خـۆیەوە بدوێ، دەنا تـەنیـا یەک واتا و لێکدانەوە بەسـەر نووسـینەکـەیدا دەبڕێ و ڕێگەی لێکدانەوەکـانی دیکە لە خـوێنەر دەبەسـتێ، نەک هەر ئەوەندە، ئەوەشم لا دروست نییـە نووسەر قسـە لەبارەی بەرهەمی نووسـەرانی هاوپیـشـەی خـۆ بنووسێ، وەک ئەوەی چیرۆکنووسێک لەسەر چیرۆکی خەڵکانی دیکە، یان شاعیرێک لەسەر شیعری شاعیرانی دیکە بنووسێ، چونکە نەرگسیـەتی خۆی ڕێگە نادات بەرهەمی خەڵکی دیکە بە بابەتیـیـانە هەڵبسـەنگێنێ و لە باشـتـرین حاڵەتیشدا کە چیرۆکنووسێک چیرۆکی چیرۆکنووسێکی دیکە دەنرخێنێ، دێت ئیسـقـاتاتی خـۆی دەخاتە سـەر، وەک ئەوە وایە بڵێ ئەم چیـرۆکـە ئەگـەر من خـۆم بمنووسیبایە ئەوهام نەدەنووسی و ئەوهام دەنووسی، بەم کـارەشی ئەوەندە باس لە خـۆی دەکـا و نهـێنی بەرهەمەکانی خۆی ئاشکرا دەکا، ئەوەندە باس لە بابەتە

هەڵسەنگێنراوەکەی ئەوەکەی دیکە ناکات.

فەتاح ئەمیری (بەداخەوە) هەر خۆی بەخۆی بارودۆخی نووسینی بەرهەمەکەی، پەیامی نووسینەکەی، سروشتی کارەکتەرانی بەرهەمەکەی، تەنانەت شێوازی نووسین و سروشتی ڕۆمانەکەیشی پێناسە کردوون، بەم کارەشی وادەکا کەم خوێنەر بتوانێ بیر لە ئەودیوی ئەو پێناسانە بکاتەوە، ئەمیری دەڵێ (حەولم داوە وشەی ڕەسەنی کوردی ئیستیلاحی باش لە قاڵبی چیرۆکێکی سوننەتی کوردەواری دارێژم..)، یان لە بارەی پەیام/ مەبەستی ڕۆمانەکەیەوە دەڵێ: (حەولم داوە ئەو شتانەی لەبیرچوونەوە.. بێنەوە کایە...).

من وەکو خوێنەرێک لێرەدا ناتوانم بەو قسەیەی ئەمیری قایل بم کە ئەم ڕۆمانە (چیرۆکێکی سوننەتی)یە، ئاخر ئەو لە (١٩٨٩ز- ١٣٦٨ک.ه)دا ڕۆمانەکەی نووسیوە و لە (١٩٩٠ز-١٣٦٩) هاوارە بەرەی بڵاوکردوەتەوە، تا ئەو دەمەش ڕۆمانی (هونەری) کوردی لە هەر چوار پارچەی کوردستان لە ژمارەی پەنجەی دەست پتر نەبووە، ئیتر کامە ڕۆمانی (سوننەتییە) ئەگەر سوننەتی، بە واتای دێرین و کلاسیکییەت بێت وەک من لێی تێدەگەم. ؟!.

هەرگیز ناتوانم باوەڕ بەوەش بێنم کە فەتاح ئەمیری هەر بۆ ئەوە ڕۆمانی نووسیوە تا (ئەو شتانەی لەبیرچوونەتەوە بیانهێنێتەوە کایە) و بۆ ڕۆژی ئەمڕۆی نیشتیمان و نەتەوەکەی، مەبەست و هیوا و ئاوات و خۆزگەیەکی نەدابێتە چاو، نیشتمان و نەتەوەیەک کە فەتاح جگە لە دەقەکە، لە پاراتێکستەکەشدا شەتاوی سۆز و خۆشەویستی و دڵسۆزییان بۆ هەڵدەڕێژی.

هیچ بە دووریشی نازانم خوێنەرێکی دیکە بێت بە من بڵێ: تۆ دەتەوێ چی دیکە بخەیتە سەر دەقەکەی، ئەو نووسەرەکەی بۆ خۆی وای گوتووە و هەر ئەوەندەی پێ ڕەوا دیوە؟! لە وەڵامی وەها پرسیارێکیشدا هەرگیز دانامێنم و دەڵێم: باوەڕ بە دەق بکە، نەک بە دەقنووس.

دەقنووس بۆی هەیە بۆ خۆ لادان لە سانسۆری ئایینی، کۆمەڵایەتی، سیاسی و بۆ ڕێگومکێ ئیدعای هەندێ شت بکات، بە دڵنیاییشەوە هەر دەقنووسێک ئامانجێک، پەیامێک، مەبەستێکی سادە، یان چەند لایەنەی لە نووسینی دەقێکدا هەیە و زۆر جارانیش شتێکی دیاریکراوی مەبەستە، بەڵام هەرگیز ئەوە گرنگ نییە کە دەقنووس بۆ خۆی دەداتە چاو، بەڵکو ئەوە گرنگە کە بەکردەوە دەگاتە خوێنەر.

لێرەشەوە ئیتر منی خوێنەر ئەو بازنەیە دەبەزێنم کە فەتاح بەدەوری بەرهەمەکەیدا کێشاویەتی و لەو ئاستە واتاییەشدا گیرناخۆم کە ئەو لە پێشەکییەکەیدا بۆ کارەکەی دیاری کردووە، بەڵکو کار بۆ ئەوە دەکەم لەو بازنەیە دوورتر و لەو ئاستە قووڵتر، هەتا بڕشتی دەقەکە مەودا دەدا و توانای تێگەیشتنی منی خوێنەر هەتەر دەکا بڕۆم و لەو تەخووبە نەگەڕێمەوە کە دەقنووس بۆ خۆی و کارەکەی دیاری کردووە. بڕشتی هەموو کارێکی ئەدەبی و هونەری، ئەگەر هەر ئەوە و ئەوەندە بووایە کە داهێنەرەکەی دەیڵێ، دیارە ئەو دەمە نە لێکۆڵینەوە، نە لێکدانەوە، نە ڕەخنەی ئەوانی دیکە لەسەری پێویست نەدەبوون، ئەڵبەتە ئەو دەمە هەموو دەقەکانیش (باش) و (جوان) و (سەرکەوتوو) و... دەبوون، مادامێکی بەرهەمهێنەرانیان بەس بوون بۆ هەڵسەنگاندیان کە دیارە کەسیشیان کەموکورتی کارەکانی خۆیانیان لێوە دیار نییە.

ئەگەر ئەوەش ڕاست بێت کە هەموو بابەتێک شێوەی خۆی دەسەپێنێ، دەبێ ئەوەش بەڕاست بزانین کە هەر شێوەیەکیش میتۆدی هەڵوەشانەوەی خۆی دەسەپێنێ. لەم ڕوانگەیەشەوە دەڵێم ڕۆمانی هاوارەبەرە بە هەردوو بەشەکەیەوە (هاوارە بەرە+ میرزا) بەتەنیا بەهیچ یەکێک لە میتۆدە باوەکانی ڕەخنە: ئەخلاقی، سایکۆلۆژی، سۆسیۆلۆژی، نموونەیی/ ئەفسانەیی و شەکڵانی، بنیادگەرایی، ناخوێنرێتەوە، بەڵکو دەبێ بەپێی ئەو شێوە و شێوازە بخوێنرێتەوە کە پێی بەرهەم هێنراوە، بە واتایەکی دیکە هەم بە چاو ببینرێ و هەم بە گوێیش ببیسترێ. ئەمەش بۆ (وەرگر)ێکی گوێی موزیکی هەبێ و هەست بە ڕیتمی ناوەکی و دەرەکی بکا و بتوانێ پێکەوەیان جووت بکا، کارێکی مەحاڵ نییە.

هاوارە بەرە تاکە پارچە موزیکی فۆلکلۆری نێو ڕۆمانەکە نییە، بەڵکو لە زۆر شوێنی دیکەشدا ئاماژە، یان تەنانەت گۆرانی باو و بەیت و لاوکگەلێک تێکەڵکێشی/ تەناسی دەقەکە کراون لەوانەی کە بە ئاوازەوە دەگوترێن، گۆرانی بە ئاوازگەلێکی ستاندارد کە هەموو خوێنەرێکی کورد لەگەڵ دیتنی/ خوێندنەوەی وشە/ شیعرەکانیاندا، یان تەنانەت هەر بە دیتنی ناوەکانیان، ئاواز و ڕەزمەکانیشیانیان دەزێتە هەست و ناویستانەش بێت ئاوێزانی دەقە نووسراوەکە دەبنەوە و پاش ئەوەی دەق و ئاواز لە هەست، یان لە نەستی وەرگردا دەچنەوە سەریەکتر، کەشێکی ئاهەنگئامێز دێننەوە کایە کە وێنە ئەسڵییەکەی لە یادەوەری خوێنەرە کوردەکەدا دەسازێنێ، دەڵێم خوێنەرە کوردەکە، چونکە لای خوێنەرێکی کوردینەزان، کاتێک دەقەکە وەردەگێڕدرێتە سەر زمانێکی دیکە، ئەم دیاردەیە

کاریگەری نامێنێ، لەبەرئەوەی شیعرەکە لای دەقەکەوە دێت و ئاوازەکەش لەکن خوێنەرە کورد، یان کوردیزانەکەوە دێت و ئەم فەزایە ئاهەنگئامالە ساز دەکەن، کە بەبێ ئەو خوێنەرە تایبەتییە مەحاڵە هەستی پێبکرێ.

لە بەشی یەکەمی ڕۆمانەکەدا بەشێک لە بەیتی (لاس و خەزاڵ- ل٣٠) و بەشێک لە گۆرانییەکی (فۆلکلۆری- هەرکەس یارەکەم- ل٣٩) و بەشێک لە بەیتی (قەڵای دمدم- ل٦٩ تا ٧٠) و بەشێک لە داستانی (لەیلا و مەجنون- ل١١٥) تێکەڵکێشی گێڕانەوەکە کراون. لەبەشی دووەمدا: لە (ل١٠، هەوای ژیان بەیتی باوە ئادەمە) و لە (ل٥٢، گۆرانی فۆلکلۆری فاتمۆکێ..) و لە (ل٦٦دا گۆرانی فۆلکلۆری گەوهەرێ.. گیان گەوهەرێ) و لە (ل٨٩ گۆرانی فۆلکلۆری: ڕێگای دارستان..) و لە (ل١١٤ گۆرانی فۆلکلۆری: دارە بەرزەکەی..) و لە (ل١٨٨ بەیتی لەشکری) و لە (١٩١ لاوکی گەنج خەلیل) لەگەڵ گێڕانەوەکەدا ئاوێزان کراون، ئەمە جگە لە چەندین ئاماژەی دیکە کە بۆ هەندێ بەیت کراون وەک ئەوەی لە (ل١٨٠)یدا دەبینین کە کۆپلەیەکی بەیتی (کاکەمیر و کاک شێخ) تۆمار کراوە و لە (ل٢٢٤)دا کۆپلەیەکی (بەیتی سوارۆ) هاتووە، کە هەموویان لە زەینی خوێنەری کورددا ئامادەبوونی بەردەوامیان هەیە و چ وەکو ئاواز و چ وەکو بابەت و چ وەکو ئاماژە و پەیام دەچنەوە سەر دەقەکە، بە تایبەتیش لەو شوێن و هەڵوێستانەدا کە ئیتر قسەی ئاسایی دەرۆستی کارەسات نایەت، یان نابێ، یان ناکرێ گوزارە لە ناخی کەسەکان بکات، ئەمەش ئەرکێکە لە ئەرکەکانی دیکەی ئاواز و گۆرانییەکان، کە دەچێتە سەر ئەرکی سازاندنی پانتاییە موزیکئامێزەکە، کە هەندێ جار بەبێ (وشە/ شیعر)یش هەر بە شمشاڵەکەی (یارە) بەرهەم دێت وەک خودی پارچە موزیکی (هاوارە بەرە)و ئەو ئاهەنگانەی لەماڵ و گوند و دەشتودەر و لەکاتی شوانی و لەنێو بەندیخانەدا دەیانژەنێت.

ئەمە لەسەر ئاستی ڕاستەوخۆی موزیک و گۆرانی و بەیت و لاوک، بەڵام لەسەر ئاستی شێوازی نووسینیش پەخشانی فەتاح ئەمیری پەخشانێکی ڕیتمداری هونەرییە، ڕستەکانی خێرا و کورت و ڕوونن، هەندێ جار سەرەوای سەرەتایان هەیە (.. یای ناز، شێت و شەیدا، شێواو و شڵەژاو، بەنێو ماڵدا دێ و دەچێ.. میرزا ل٨٨). جاری واش هەیە ڕستەکانی بە سەروا کۆتاییان دێت (.. ڕۆڵەگیان، قزڵباش و ڕۆم، گۆشتی شاییەت خۆم، دەبەر ئەو چاوانەت مرم، باوانەکەم، لە جێی گۆڕی هەموانم، کوڕی ئازاو ڕەشیدم، ڕەش و برشەی بەری بای، لە خەرمانان بەجێ مای، دایکی چوو بۆ خۆی هێنای... هاوارە بەرە، ل٨٩).

یان وەک ئەم پەخشانەی کە لە پەسنی (ناز)دا گوتراوە: (.. دڵ بزوێنی لاوکوژ، تا بڵێی تەرز و بەرز و شیرن و مەزەدار، نەرمونۆڵ و ناسک و نازدار.. هاوارە بەرە ل٩٢).

هەندێ جاران هەڵسوکەوت و جووڵەی کارەکتەرەکانیش تەنانەت بەپێی ڕیتمێک وێنا کراون، تۆ تەماشای ئەم کۆپلەیە بکە کە لە دێرەکانی سەرەتای ڕۆمانەکەدا وەسفی (یارە) دەکەن.

(... دەڕوا، هەر دەڕوا، قوت و سڵ، قیت و قۆز، توندوتۆڵ، گورجو گۆڵ... ڕێگا دەپێوێ، حندرحۆ دەکا، جارجار لاباز داوێ، بە حەقلە مەقۆ و هەنگڵەشەلەش دەڕوا..).

ئێمەی کوردیش دەزانین ڕۆیشتن بە (حندرحۆ) و (لاباز) و (حەقلەمەقۆ) و (هەنگڵەشەلە) ڕۆیشتن، بەڵام ڕۆیشتنی ئاسایی نین، بەڵکو ڕۆیشتن هەریەکە و لەسەر ئاوازێک- ڕیتمێک، ڕیتمێک کە لە ناخی پڕ لە شادی و خۆشی (یارە)ی ڕێبوارەوە هەڵدەقوڵێ و لە شێوەی جووڵەی دەست و پێ و تەواوی جەستەی ئەودا وەدەردەکەوێ، ڕیتمێکی خێرا، کە ئێمەی تەماشاوان، ئێمەی خوێنەر هەرگیز نایبیستین، بەڵام لە بزاوی

جەستەی ڕێبوارەکەدا دەبینین، لە ڕێی ئەزموونی خۆمانەوە، لە گەنجینەی یادەوەری دوور و نزیکمانەوە دەتوانین بیهێنینەوە بەر زەین، لەوێشەوە بۆ بەرگوێ و هەستی بیستن، تەنانەت وتنەوە و سەماکردن- بەحندرحۆ ڕۆیشتنیش لەگەڵ ئەو ئاواز و ڕەزمە شاراوەیەدا کە لەوانەیە وشە-شیعرەکەی بگۆڕین، لێ ڕیتمەکەی لای هەموومان هەریەکە. ئەم جۆرە پەسنە، کە دەشێ پێی بێژین (پەسنی ئەفرێنەر= خولْقێنەر)، یان (پەسنی بزۆز)، چونکە گوزارە لە حاڵەتە نەوەستاوەکان دەکا، وەسفی بزووتنەوەی فیزیکی کارەکتەر لە شوێنێکی گۆڕاو، لەناو دەوروبەرە سروشتییەکەی، یان لەبەردەم باکگراوندە کۆمەڵایەتی و دەروونییە ناجێگیرەکاندا، یان بە واتایەکی دیکە بیلێیم وەسفێکە نابێتە هۆی ڕاگرتنی ڕووداو، یان تەنانەت خاوکردنەوەشی، بەڵکو بە پێچەوانەوە هەمیشە بە بەرەو پێشی دەبا، لە کۆتایی نزیکی دەکاتەوە. ئێمە (یارە) بە وەستاوی نابینین سەرنج لە سروشت بدات، خۆی، یان وەرگێڕێکی فرەئاگا هەستی ڕاستەوخۆی ئەومان بۆ وەگوێزێ و وەرگێڕی، ئێمە ئەو بەدەم ڕێکردنەوە دەبینین، ڕێکردن بەپێی ئیقاع= ڕەزمێک، کە لە هەڵسوکەوت و جووڵەی لەشیدا وەدەردەکەوێ و خێراییەکی لە ڕادەی ڕۆیشتنی ئاسایی پتری دەداتێ بۆ ئەوەی زووتر بەکۆتایی قۆناغی یەکەمی بەسەرهاتەکەی بگا، کە گەیشتن بە ئاوەدانییەک و ئەنجام دۆزینەوەی کارە. هەروەها حاڵەتی بەختەوەری و گەشبینی (یارە)ش دەردەخا.

پەسنی بزۆز لە پەخشانی فەتاح ئەمیری-دا زۆرن، بەڵام لەم ڕۆمانەیدا جگە لە پەندی پێشینان و قسەی نەستەق و ئیدیۆمی باوی کوردەواری، ژمارەیەکی بەرچاوی نەقڵ و نەزیلە، چیرۆکی فۆلکلۆری کوردی لە دەقەکەدا تێکەڵکێش کردوون، لە بەشی یەکەمدا (هاوارە بەرە) وەک: حیکایەتی (سوڵتان مەحموود و هەیاسی خاس- ل٧١) و (هاواری نانی سووتاو- ل٩٠) و حیکایەتی (گورنە تەڵە- ل٩٦) و (سوارەی مەندی مەندی- ل١٣٤) و مۆتیڤێک لە ئەفسانەی (یاجوج و ماجوج- ل١٢٨) و قورنجێک گرتن بۆ ئەوەی چەقۆی دەستت تیژ بێت- ل١٢٩، خێوداری و جنۆکە ڕاگرتن لە خزمەتی خەڵک کە هەندێک لەمانە لە بەشی دووەمیشدا، واتا لە (میرزا)شدا دووبارە کراونەتەوە وەک: حیکایەتی سوڵتان مەحموود و هەیاس و ڕەندە و مەندە و مامەندە لە ل٦ و٧، ئەمە جگە لە تێکەڵکێش کردنی هەندێ حیکایەتی دیکەی وەک: حیکایەتی خەرەکە نارنارم، لە (ل٧ و ٨) و حیکایەتی (پیرەژن و ڕێوی و کلکە قوڵە و داشیردا.. لە ل١١٢ تا ١١٤)، دووبارەکردنەوەی پێوەندی ڕەشەدز و دۆستایەتییەکەی لەگەڵ جنۆکاندا، کە لەبەشی هاوارە بەرەدا جنۆکە و خەزاڵ و دایکی بوو.

هەروەها هەندێک دابونەریت و کاری لادێش لە هەردوو بەشی ڕۆمانەکەدا تێکەڵکێش کراون وەک: ڕێکخستنەوەی کاروباری جووتکاری و دابین کردنی پێداویستییەکانی گاسن و هەوجاڕ..تاد، پاش مردنی دایە پیرە و بەخۆکەوتنەوەی سۆفی ئەحمەد بۆ گەڕانەوە بۆ سەرکاری جووتکاری- پاری ٨ی هاوارە بەرە، یان وەک دیمەنی خوری شیکردنەوە و کاروباری ڕستن و تەون لە (ل١٣٣-١٣٤ی هاوارە بەرە) و ڕێوڕەسمی بووک گواستنەوە و نەریتی (گیسکە کوڕانە) و شەڕە دار و جلیتبازی لە (ل١٥٩ تا ١٦٧ی هاوارە بەرە) و هەندێ ئاماژەی دیکەش، بەو وردی و درێژییەی کە لەگەڵ دەقی ڕۆمانەکەدا ئاوێزان کراون، زۆریان پرۆسەی گێڕانەوەکە پەک دەخەن، زۆریشیان ئەگەرچی ئاماژەیەکیان تێدایە بە ڕۆتینییەت و وەک خۆ دووبارەبوونەوەی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووری و دەروونی و ڕوحی چەند پشتەی کۆمەڵی کوردەواری وەک دووبارەبوونەوەی ئەو حیکایەتانەی کە بۆ پەروەردەکردنی نەوەی پێشوو (بۆ میرزا) گوتراون، بۆ نەوەی نوێش (بۆ وەقان)ی منداڵیش هەر ئەوانەنە دەگوترێنەوە، بەڵام لەپشت ئەم بۆرە هۆیەوە، بۆ هەندێکیان، یان ڕاستتر بێژم بۆ تۆمارکردنی زۆربەی ئەم نەقڵ و نەزیلە و حیکایەت و پەندانە هۆیەکی زەقتر دەبینم ئەویش حەزی بە ئەرشیڤ کردنی ئەم دەقە کەلەپوورییانەیە، نەک بە دەنگەوە چوونی پێداویستییە هونەرییەکانی دەقی ڕۆمانەکە.

سوودوەرگرتن، بەکاربردنی کولتووری نووسراو و سەرزارەکی، خۆماڵی و بیانی، بەتایبەتیش لە دوای بڵاوبوونەوەی چەمکی تێکەڵکێش= نێوان دەقی= تەناسەوە، مافێکی ڕەوای نووسەرە و هەتا لە ئاستی ئاماژەدا بێت زۆر باشە و هەتا لە سنووری مۆتیڤدا بکرێت پەسەندە، بەڵام کە لەوە تێپەڕی و گەیشتە ئاستی وەرگرتنی دەقێک و دووان و... ئیتر ڕەنگی دەقە نوێیەکە دەباتەوە سەری خۆی، لە ئەنجامی تێکەڵکێش کردنی دەقی فۆلکلۆری زۆریشەوەیە کە ڕۆمانی هاوارە بەرە لە هەندێ شوێنیدا سیمای حیکایەتی زۆرتر پێوە دەبینرێ تا ڕۆمانێکی هونەری هاوچاخی تۆکمە، لە هەموو حاڵەتێکیشدا ئەرشیڤاندن کاری ڕۆمان نییە.

فەتاح ئەمیری دەڵێ یەکەم جار ئاهەنگی/ ئاوازی هاوارە بەرەم لە (هەمزەی حەسەنە پیر)ی خەڵکی گوندی

حاجی لەکی چۆمی مەجیدخان و پاشتریش لە بەهەشتی قالە مەرەی بیستووە و هەردوو ئاوازەکەش وەکو یەکتر بوون. ئەوەی ڕاستی بێت من خۆشم ئەم ئاوازەم لە ١٩٧٣دا لە بلوێرژەنی بەناوبانگ خوالێخۆشبوو ئەحمەد داوده، لە کەرکووک بیستووە، هەروەها لە هەشتاکانیشدا، لە بەرنامەیەکی کەلەپووری تەلەفزیۆنی کەرکووکدا، بلوێر ژەنێکی هەولێریم دیت ئەم ئاوازی هاوارە بەرەیەی پێشکەش دەکرد، بەڵام ئەو پێی دەگوت (هاوارە بەلۆ)، بۆ، نازانم؟

لێرەشەوە دەتوانین بڵێین هاوارە بەرەش وەکو ئاوازی بووک و خەسوو، کە دایالۆگێکی موزیکییە و بە دوو تۆنی جودا دەژەنرێ، هەروەها ئاوازی چەمەری تایبەت بە پرسە و ئاوازی مەڕ لە کەڵدان و ڕەنگە هی دیکەش هەبن، ئاوازگەلێکی میللین و لە هەموو کوردستاندا ناسراون.

هاوارە بەرە، ئاوازێکی تیژ، بڵند و کورتە، لە موزیکدا پێی دەگوترێ (Conforza)، فۆرزا واتا (زۆر بە توندی.. ئەوپەڕی توندی) و گوزارە لە لێقەومان و ڕووداوی نائاسایی و کەم دەرفەتی و پەلەپەل دەکا، پەیامێکی شیفرەئامێزە بۆ حاڵەتێکی ئیمرژێنسی و فریاکەوتن، ئەوانەی گوێیان لێ دەبێ دەتوانن هێماکانی بخوێننەوە و کار و کاردانەوەیان بۆی هەبێ. فۆرزا بەشێوەیەکی گشتی بۆ سەرنجڕاکێشانە.

ئاوازی هاوارە بەرە مۆتیڤێکی بوێرەییە لە ڕۆمانەکەدا، بە بۆچوونی من وەک ئاواز و گۆرانی و بەیتەکانی دیکەی نێو دەقەکە کارکردی هەر لەسەر ئاستی ڕووکەشدا نییە، بەڵکو خوارتر لەوە ڕۆدەچێ و لەسەر ئاستی بنیاد کار لەشێوە و لەسەر ئاستی گێڕانەوەش کار لە شێوازی دەقی ڕۆمانەکە دەکا و وەکو (تەنویعات- Variation)ێکی موزیکی دایدەڕێژێ، ئەگەرچی بۆ خۆی سۆلۆیەکی-تاک نەوایە.

لە هەمە جۆریەتی موزیکیدا موزیکوان ئاوازێک هی خۆی، یان زۆربەی کات ئاوازی داهێنەرێکی دیکە وەردەگرێ کە پێی جوان و چاکە و لەڕێی تەکنیکی هەمەجۆرییەوە بە مۆتیڤگەلێک لە داهێنانی خۆی دەوڵەمەندی دەکا، بەمەرجێک لە گەوهەری بنەڕەتی پارچە موزیکە وەرگیراوەکە دەرنەچێ. ئەمە، یان بەشێوەیەکی نزیک لەمە لە شیعری کوردیشدا وێنەی هەیە و لای هەندێ لە شاعیرە کلاسیکەکانی کورد چوارخشتەکی، یان پێنج خشتەکییەک لەسەر شیعری شاعیرێکی دیکە دەبینین کە لەسەر هەمان (کێش) و (سەروا)ی دەقە وەرگیراوە بنەڕەتییەکە دەهۆنرێتەوە.

لە هەمەجۆری موزیکیدا ئاهەنگسازی دووەم، بە مەرجێک ڕوحی پارچە بنەڕەتییەکە بپارێزێ، بۆی هەیە ئاوازە نوێیە داهێنەرانەکەی خۆی لەسەر ڕیتم و هارمۆنییەکی نوێ بنیاد بنێ، یان دەتوانێ ڕیتمی ئاهەنگە بنەڕەتییەکە بپارێزێ، بەڵام ئاوازە نوێیەکەی خۆی لەسەر پەیژەیەکی موزیکی دیکە بنیاد بنێ، یان دەتوانێ بگەڕێتەوە سەر ئاهەنگە بنەڕەتییەکە، بەڵام هارمۆنی و دابەشکردنەکەی بەسەر ئامێرەکاندا بگۆڕێ و بە ڕەهەندی نوێ و دەنگی دیکە فراوانتری بکات.

ئەو هەمەجۆرییە موزیکییەی کە لە ڕۆمانی هاوارە بەرەدا بە هەردوو بەشەکەیەوە (هاوارە بەرە و میرزا) هەستی پێدەکرێ، ئەم جۆری سێیەمی هەمەجۆرییەیە کە بابەتە سەرەکییەکەی تێدا پارێزراوە، بەڵام بە دابەشکردنەوەی بەسەر چەندین حاڵەتی جیای لێکچوو و گۆڕینی کارەکتەرەکان (لێرەدا ڕۆڵی ئامێرە موزیکییەکان دەبینن)، ڕەهەندی جیاوازی کۆمەڵایەتی و دەروونی دەخرێتەسەر و وا بەربڵاو دەکرێ کە هەموو لایەنەکانی ئەو بابەتە بگرێتەوە.

لە هاوارە بەرەدا (مەبەستم هەردوو بەشی ڕۆمانەکەیە)، میرزا کارەکتەری سەنتراڵی کاریزما و تەوەرەی سەرەکییە، ئەگەرچی پاش پتر لە (٤٠) لاپەڕە لە دەسپێکی بەشی یەکەمەوە ئەوجا ناوی دێت، هەتا کۆتایی بەشی (هاوارە بەرە)ش هەروەکو کەسایەتییەکی

(یارمەتیدەر= لاوەکی) ڕۆڵ دەگێڕێ، ئەمەش لەگەڵ پێناسەی کەسایەتی تەوەرەییدا کورت دەهێنێ. میرزا لە کتێبی یەکەمدا ڕۆڵی باوکی ڕوحی وەتمانی منداڵ و بێ باوک دەگێڕێ و هەستێکی شاراوەی حەزلێکردنیشی بۆ دایکە بێوەژنەکەی (ناز) هەیە، وەکو (کەسایەتییەکی یارمەتیدەر)یش ئاسانکاری بۆ سەرخستنی خۆشەویستییەکەی (یارە و خەزاڵ) و بەیەکتر گەیاندن و شادکردنیان دەکا، ئەگەرچی (یارە) هەر زوو لەکاردانەوەی ئەو یارمەتییەدا خۆی لەسەر میرزا دووچاری چورتمێک دەکا و دەکەوێتە بەندیخانەوە و ئەو شادییەی لێ دەشێوێ و بە درێژایی کتێبی دووەمی ڕۆمانەکە دەرناکەوێتەوە، تا دێرەکانی کۆتایی ڕۆمانەکە کە بە دەستێوەردانی میرزا بە کەفالەت ئازاد دەکرێ.

لە بەشی (١)ی بەرگی دووەمی ڕۆمانەکەدا، بە قەولی موزیکوانان کە میرزا (سۆلۆ)یەک وەردەگرێ و بەفلاشباکێک سەردەمی منداڵی و هەرزەکاری و باکگراوندی کۆمەڵایەتی و دەروونی و پەروەردەیی و ڕۆڵی ڕاستەقینەی خۆیمان بۆ وێنا دەکا و دەزانین ئەو هەر کەسایەتییەکی یارمەتیدەر نییە، بەڵکو لە ڕاستیدا کەسایەتییەکی سۆسیۆ- سیاسی مەزن و کاریگەرە و ئەو دەسەڵاتەی ئەو لەنێو دڵ و هزر و هۆشی خەڵکەکەدا پەیدای کردووە، دەسەڵاتێکی ڕاستەقینەیە و خەڵکەکە خود ویستانە ڕێزی دەگرن و لەخزمەتی خۆڕێکخستنەوە و گۆڕاندا کەڵکی لێ دەبینن، لە ڕۆمانی هاوارە بەرەدا (هەردوو بەشەکەی) ئەوەی ڕوودەدا، یان لە میرزا ڕوودەدا، یان لە دەوروبەرەکەی، ئەم ڕۆڵەشی ئەگەرچی درەنگ لە دەقەکەدا لێ وەدەردەکەوێ، ئەوە هی سروشتی کاروباری ژیان و پەیامە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکەیەتی کە تا خاڵی تەقینەوە نهێنی پارێزی و ناڕاستەوخۆیی و خۆشاردنەوەی دەوێ لە ترسی ڕژێمی دیکتاتۆری شاهانشهای ئەو سەردەمەی ئێران، کە بە بەرنامە و بە ئاگر و ئاسن کاری بۆ سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی و تایبەتەندییەکانی کۆمەڵی کوردەواری دەکرد. لێرەشەوەیە میرزا سەرەتا وەکو کەسێکی نەناسراو، بێ ماڵ و خێزان، بێ ئەرک و فەرمان دەردەکەوێ کە تەنانەت پرسیار دەخاتە سەر سەرچاوەی بژێوی و شێوازی ژیانی و مانەوەی بە ڕەبەنی وەکو قەیرە کوڕێک، ئەگەرچی دەیان کچ حەزی لێدەکەن و دەیان خێزان هیوای خزمایەتییان پێیەتی.

وەکو گوتم میرزا وەکو کەسایەتی، بابەتی سەرجەم ڕۆمانەکەیە، بەڵام (هزری=بیرۆکەی نەگۆڕ=ldee fixe)ی زاڵی ڕۆمانەکە، وەک موزیکوانان دەیڵێن، خۆشەویستییە، خۆشەویستی بە هەموو جۆرەکانییەوە، کە هەمەجۆرییەکەی لەسەر کراوە:

خۆشەویستی سۆفی ئەحمەد و دایەپیرەی درێژخایەنی ژن و مێردایەتی، خۆشەویستی و ئەوینی یارە و خەزاڵ، دڵداری و پێکگەیشتنە پڕ سەرسوڕمان و بە گرفت و ئاکامە کارەساتاوییەکەی ڕەشەدز و زەڵخا، ئەڤینە نەوەکامەکەی حەسکۆ و کەژێ، خۆشەویستییە بێ بەرەکەی سەردەمی هەرزەکاری خودی میرزاو گەلە و عیشقە شەرمێونەکەی میرزای گەورە = قەیرەکوڕ و نازی بێوەژن، کە بابەتی سەرەکی ڕۆمانەکەیە و ئەوانی دیکە لە چێوەیدا وەبیر دەهێنرێنەوە، هەندێ جۆری دیکەی خۆشەویستی هەڤاڵێنی و دۆستایەتی دیکەش دەبینین لە دەقەکەدا کە ڕووی دیکەی ئەم هەستە مرۆڤانەیە دەردەخەن: خۆشەویستی سۆفی ئەحمەد و دایەپیرە بۆ (یارە)ی شوانە وێڵە، هەر لەبەر ئەوەی لە تەمەنی کوڕە تاقانە جوانە مەرگەکەیاندایە، خۆشەویستی وەتمانی بێ باوک بۆ میرزای باوە پیرەی، خۆشەویستی ڕەشیدە دز بۆ میرزا لەبەر ئەوەی شێوەی لە شێوەی حەسکۆی هاوڕێ چەتەی دەچێ کە پێشتر لە شەڕێکدا کوژراوە، تەنانەت پێوەندییە شەرمئاوەرەکەی خدر ئاغا و زەڵخا کە ئاکام دەبێتە پێوەندییەکی سێکسی ناشەرعی و نایاسایی و دەچێتە خوێنی هەردووکیانەوە، ئەویش هەر خۆشەویستییەک بووە و دواتر بووەتە حەز و مایەی شەرمەزاری خدر ئاغا و پەژیوان بوونەوەی زەڵخا.

من هەموو ئەم جۆرە بەسەرهاتە کورت و درێژە جیاوازانە وەکو هەمەجۆرییەکی موزیکی دەبینم لەسەر چیرۆکی خۆشەویستی میرزا و یای ناز کە بیرۆکەی نەگۆڕی ڕۆمانەکەیە، بەڵام دیاریشە کە هەریەک لەم بەسەرهاتانە لە گۆشەنیگایەک، یان لەلایەکی دیاری کراوەوە دیاردەی مرۆڤانەی خۆشەویستی دەردەخەن، ڕێکوپێک وەک چۆن هەمەجۆری لە موزیکدا کار بۆ بەرفراوان کردن، فرە دەنگی ستوونی (هارمۆنی) میلۆدییەکە دەکات.

بەڵام گرفتی پەخشان لە ڕۆماندا ئەوەیە کە وەک موزیک توانای خوڵقاندنی هارمۆنیای نییە تا بەشێوەیەکی ستوونی پەرە بگرێ و خۆی بنوێنێ، بەڵکو بەشێوەیەکی ئاسۆیی پەل دەهاوێ و بڵاوە دەکا، بۆ پڕکردنەوەی ئەم کورتییەش پەنا وەبەر تەکنیکی (پۆلی فۆنی) و (هاوسایەکاری) دەبرێ، کە دوو زاراوە و دوو چەمک و دوو تەکنیکی سەر بە جیهانی موزیکن، سالانێکە لە گێڕانەوەشدا بەکاردەبرێن، ئەگەرچی نووسین ڕێگەی ئەوە نادات دوو دەنگ، یان زیاتر پێکەوە و

لەیەک کاتدا (هاوکات) وەدەربکەون، بەڵکو بە حوکمی سروشتی (دێر)ی نووسین دەبێ (دەنگەکان) یەک لەدوای یەکتر بێن، بەڵام لە موزیکدا (کۆنتەربۆنت) توانای ئەوە بەردەست دەکا کە دوو دەنگ پێکەوە (گۆ) بکرێن، ئاخر دێری نووسین موخاتەبەی چاو دەکا، بەڵام موزیک هی گوێ.

ئەمە لەگەڵ جیاوازییەکی گرنگی دیکەشدا کە لەنێوان سروشتی هەمەجۆرەی موزیک و هەمەجۆری لە هونەری نووسیندا هەیە. موزیکوان لە هەمەجۆرەی موزیکیدا سەرەتا ئاوازە سەرەکییەکە پێشکەش دەکا ئەوجا بە هەمەجۆرە پەرەی پێدەدا، بەڵام ڕۆماننووس بە پێچەوانەو سەرەتا بیرۆکەی سەرەکی نادرکێنێ، بەڵکو بە مەبەستی هاندانی خوێنەر (تەشویقکردن) لە پێشدا هەندێکی (مۆتیڤێک)ی لێ وەدەردەخا و ئەوجا لە هەر بەشێک و لەگەڵ هەر هەمەجۆرەیەکدا دیوێکی دیکە، لایەنێکی دیکەی لە گۆشەنیگایەکی دیکەوە، لە هەلومەرجێکی دیکە و لەکات و شوێنێکی دیکەدا لێ پێشکەش دەکا، هەتا وێنە گشتییەکە لە زەینی خوێنەردا دەچێتەوە سەریەک و شتەکان وەکو نووسەر گەرەکێتی، یان وەک خوێنەر لێکیان دەداتەوە و لێیان تێدەگا، یان وەک هەردوو لا دەخوازن، واتا و مەبەستێک پێکدێنن.

ئەم جیاوازییە هەمەجۆرەی موزیک و ڕۆمانە لە هەردوو بەشی (هاوارە بەرە)ی فەتاح ئەمیریدا بە ڕوونی دیارە و هەتا هەموو پارچە و مۆتیڤەکان نەچنەوە سەریەکتر لە کەسایەتی و لە پەیام و خەم و خواست و ئەنجامی کار و کردەوە و ڕۆڵی کاریگەری کاریزمیانەی میرزا تێناگەین، ئەو میرزایەی سەرەتا تا دوای لاپەڕە (٤٠)ی ڕۆمانەکەش وەدەر ناکەوێ و هەتا کتێبی یەکەمی ڕۆمانەکەش تەواو دەبێ بە ڕواڵەت وەکو کەسایەتییەکی لاوەکی یارمەتیدەر، پچڕپچڕ وەدەردەکەوێ، بەڵام کە هەموو ڕووداوەکان بە ناو یەکتردا دەچن و پێکەوە جۆش دەخۆن، ئەوجا ساغ دەبێتەوە کە بەسەرهات لە ڕاستیدا بەسەرهاتی میرزایە و ئەگەر ئەوانی دیکەش دەبزوێن و دەڵێن، بەڵام کە دەبزوێن بە خواست، یان بۆ ڕازی کردنی میرزا دەبزوێن، حاجی محەمەد لەسەر داوای میرزایە دابونەریتە کۆمەڵایەتی و عەشایەرییەکان پێشێل دەکا و خەزاڵی تاقانەی خانەدانی دەدا بە یارەی شوانە وێڵەی ڕەچەڵەک گوم، یارە پێی وایە میرزا ڕازی دەکا کە ئاگر لە ماڵ و ئاشیانەی بلەچەرچی بەردەدا، مەولودی کەوان لەسەر ئەوەی ئامادە نییە زانیاری لەسەر شوێنی میرزا بدا، دارکوژ دەکرێ. ڕەشیدەدز لە بەرگری کردن لە میرزا لە شەڕدا دەکوژرێ، میران بە تفەنگ پارێزگاری لە ژیانی میرزا دەکا و لە ماڵی خۆی برینی تیمار دەکا و ئەوجا یای نازی خوشک و ئەسپ و تفەنگیشیان پێ دەبەخشێ و بەرەو داهاتوو، ڕووە و پاشەڕۆژ بە ڕێیان دەکا، پاشەڕۆژێکی کراوە، کە لە ئێستای ڕۆمانەکەدا دیار نییە، بەڵام خوێنەر دەتوانێ مەزەندەی جۆراوجۆری لێ بکات، پاشەڕۆژێک کە ئەمیری ڕۆماننووس دەیتوانی، یان ئێستاش دەشێ بەشێکی دیکە، بەشی سێیەمی ڕۆمانەکەی لە بارەوە بەرهەم بێنێ.

کاتێک ئەوکەسانە، کە قسەش دەکەن، بەسەرهاتی خۆیان دەگێڕنەوە، بۆ میرزای دەگێڕنەوە، لەژێر کاریگەری میرزادا بەخۆیاندا دەچنەوە، لەژێر کارتێکردنی ئەوە ژیانی ڕابردووی خۆیان هەڵدەسەنگێننەوە، وەک نموونەی باڵا، وەک ڕزگارکەر، وەک تەواوکەری ئەزموونی خۆیانی دەخەنە بەردەست، بەخۆیان و بەمیرزاش کارەساتی گەلێک وێنا دەکەن کە (نائیب) و (وەکیل)ی بێگانە بۆیان دەڕەخسێنن، کەسانێک هەر بۆ هەواو هەوەس، بۆ وەدەستهێنانی کەمترین دەسکەوت، مافەکانیان زەوت دەکەن، ئازار و جەزرەبەی زیندانی قەسری قەجەریان پێ دەچێژن، وڵاتیان لێ تەنگ دەکەن، هەراسانیان دەکەن، شار بەدەر و وڵات بەدەریان دەکەن، کار و پیشەیان لێ قەدەغە دەکەن، تا دەگاتە ڕادەی ڕووکردن لە قاچاخچێتی و کاری یاساغ و ئەوجا تفەنگ هەڵگرتن، تەنگاویان دەکەن، وەک میرزای هەمیشە دژە توندوتیژی، هەمیشە ئاشتیخواز و دەزگیرانەکەی، کە لە پۆپەی ڕۆمانەکەدا لە جیاتی جیازی و پێکەوەنانی ماڵ و کەژاوەی زاوا و بووکێنی و کار و کەسابەت و زگوزا، ناچار دەبن پەنا وەبەر چەک بەرن و ڕوو لە نادیاری بکەن. ئەمەش ئەو گۆڕانکارییە دراماتیکییە گرنگەیە کە لە لوتکەی ڕۆمانەکەدا بەسەر کەسایەتی بساز و ئاشتیخوازی میرزادا دێت، کاتێک کە لە هەموو هیوایەک بێ ئومێد دەبێ.

لێرەشەوە دەڵێم میرزا (ئاوازی سەرەکییە)، بەڵام میرزا لە لوتکەی ڕۆمانەکەدا دەوەستێ، نەک لە کۆتاییەکەیدا، لە موزیکدا تەرازووبوونەوەی (قەرار) و (جەواب) هەیە، بەڵام میرزا ئاوازێکە لەکاتی (قەرار)دا دەوەستێ، قەراری چەک لەشان کردنی خۆی و خۆشەویستەکەی، (جەواب)ەکەی دیار نییە، ئەمەش هەم دەرچوونە لە سێ یەکەی باوی ڕۆمان (سەرەتا- لوتکە- کۆتایی)، هەم ڕەچاو نەکردنی هاوسەنگبوونەوەی قەرار و جوابەکەی موزیکیشە، بۆیە هەست بە پێویستی هاتن/ نووسینی بەشی سێیەمی ڕۆمانەکە دەکەین، بۆ ئەوەی ببێتە

سێیینەیەک خوێنەر دڵ بە کۆتاییەکەی دابێنێ، ئاخر وەستان، یان ڕاگرتنی کارەکتەری سەرەکی، یان بەسەرهات لەسەر لوتکەی (قەرار= بڕیار) بڕی خوێنەر ناشکێنێ، ئیتر ئەو لوتکەیە هی موزیک بێت، یان هی ڕۆمان.

شیاوی ئاماژەشە کە ئەم (لەسەر لوتکە وەستانە) ئەوە نییە کە (کیتس) پێی ئێژێ (توانای سەلبیەت- القدرة على السلبية)، یان ئەوەی کە (جۆیس) پێی دەڵێ (مەنگەسۆز- Static) و پێی وایە هونەری ڕەسەن کاری پێدەکا و سەرەتاکانی دەگەڕێتەوە بۆ (ئەفلاتوون) و (تۆمای ئەکوینی)، کە پێیان وایە هونەری ڕاستەقینە (بە پێچەوانەی بزۆزە سۆز- Kinetic)ەوە خەڵک بۆ هەڵوێست وەرگرتن هان نادات. ئەوەی ئەمان مەبەستیانە لایەنی ئەخلاقی (چاکە و خراپە)، یان (جوانی و دزێوی)یە، بەڵام ئەوەی لە ڕۆمانی (هاوارە بەرە)ی ئەمیری-دا دەبینرێ پێڕەوی نەکردنی سێیەی یەکە باوەکانی پەرەسەندنی ڕۆمان- چیرۆکە، لە سەرەتاوە بۆ لوتکە و لە لوتکەوە بۆ کۆتایی، بەڵکو ڕاگرتنی (گێڕانەوە)یە لەسەر لوتکەیەکی وەهمی، لوتکەیەک کە ڕێگە بۆ سەرەتایەکی دیکە خۆش دەکا، لوتکەیەک بۆ دەسپێکێکی دیکە دەشێ. ئەمەش لە جێی خۆیدا تەکنیکێکی دیکەی هونەری موزیکە پێی دەگوترێ (ڕۆندۆ- Rondo) کە دەشێ بە کوردی پێی بێژین (هەڵسووڕانەوە). ڕۆندۆ لە موزیکدا، واتا بابەتێکی سەرەکی و هەندێ بابەتی لاوەکی کە دەرکەوتنەوەی ناوە ناوەی بابەتە سەرەکییەکە پێکەوەیان گرێ دەداتەوە و سروشتی (ئیحای) بێ کۆتایی بوونی دەقی موزیک دەدات و ڕێگە بۆ هێشتنەوەی دەق بەبێ کۆتایی و بە کراوەیی خۆش دەکا، بواری تێهەڵچوونەوە بە داهێنەر دەدات.

ئەم تەکنیکە موزیکییە لە ڕۆمانی (هاوارە بەرە)ش لە زۆر شوێندا کاری پێکراوە و زۆرجار خوێنەر وا هەست دەکا گەیشتووەتە کۆتایی بەرهەمەکە، بەڵام (هەڵسووڕانەوە)یەک دێتە پێشەوە کە سەرەتا خۆی وا نیشان دەدات کە کۆتایی کارەکەیە، بەڵام دواتر هەر ئەو لوتکە وەهمییەیە دەبێتە بنەمای ڕووداوێکی دیکە و لەشێوەی شەپۆلانێکدا درێژە بە بەسەرهاتەکە دەدات، بەرچاوترین نموونەش کۆتایی بەشی یەکەمە (کتێبی هاوارە بەرە) کە ئیتر (یارە) و (خەزاڵ) بە یەکتر دەگەن و ئاهەنگ و شایلۆغان کۆتایی دێت، خوێنەر ئیدی دڵ بەو کۆتاییە دادەهێنێ، کەچی وا ناکەوێتەوە و ئەم بەشی یەکەمی ڕۆمانەکە بە سووتانی ماڵی بلەچەرخی کۆتایی دێت.

ئەم سووتانی ماڵی بلە چەرچییەیە لە بەشی دووەمی ڕۆمانەکەدا (بەشی میرزا) دەبێتە فاکتەری سەرەکی سەرجەم ڕووداوە هەنووکەییەکان و بیرکەوتنەوە و لێکگرێدانی ڕووداوە کۆنەکانیش لەنێوان یەکتر و لەگەڵ ئەوانەی سەردەمی ئێستای ڕۆمانەکەشدا. کۆتایی بەشی دووەمی ڕۆمانەکەش هەر ئاوا کراوەیە و بواری ئەگەری دیکە دەخولقێنێ کاتێک میرزا و ناز (ژن و پیاو) تفەنگ لە شان دەکەن. ئاگر تێبەردانەکەی کۆتایی بەشی (هاوارە بەرە) و دەستدانە تفەنگەکەی کۆتایی بەشی (میرزا)ش دوو دیوی یەک پرۆسەن، کە شۆڕشە.

لە ئەنجامی ئەم فرە لوتکەیی، یان دەشێ بڵێم بەهۆی ئەم وردە لوتکانەوەیە کە ڕۆمانی هاوارە بەرەی ئەمیری بەهەردوو بەشەکەیەوە شێوەی شەپۆلان ( )ی وەرگرتووە، نەک شێوەی باوی ڕۆمان کە (٨)ە.

لە هاوارە بەرەدا ئەگەرچی پارچە= مۆتیڤی (سۆلۆ) دەنگی تاک دەبیسترێ کاتێک کە یارە لە بەشی یەکەمدا لە میرزا، لە بەشی دووەمدا میرزا لە خۆی دەدوێ، یان کاتێک کەمال لە (گەلە) دەدوێ، یان کە ڕەشیدە دز بەسەرهاتی خۆی و خدرئاغا و زەڵخا دەگێڕێتەوە، وەلێ بە هەمان شێوە دەنگی (کۆنشێرتۆ)یش لەم ڕۆمانەدا بیستراوە وەک لە دیمەنی داخوازیکردنەکەی خەزاڵ و خوری پشکنینەوە و شاییەکەی یارە و خەزاڵ و ڕمبازێن و ڕەسمی گیسکە کوڕانە و دیمەنی یارە و هاوەڵانی لە زینداندا و تەنانەت شەڕە تەقەقەکەی ڕەشەدز و میرزا و پیاوانی نائیب و وەکیل و..تادیش هەن، کە مەودای باس کردنی هەموویمان نییە وەک شەڕی ژن و پیاوی ناو ئاوایی، کە دەشێم بڵێم کۆنشێرتۆیەک پێکدێنن تا سۆلۆ، کاتێک هەرکەس بە نەبرەیەک و ئاوازێک و تۆنێک گوزارە لە خۆیان دەکەن.

پارەکانی هەردوو بەشی ڕۆمانەکەش، وەکو نەریتی باوی موزیک، بە ژمارە (١، ٢، ٣...) دابەش کراون نەک بە ناوونیشانی لاوەکی.

بینا لەسەر ئەم قسانەی پێشوو، دەڵێم پارچە موزیکی فۆلکلۆری کوردی (هاوارە بەرە) هەر بەتەنیا پارچە موزیکێکی تێکەڵکێش کراوە/ ئاوێزان کراو نییە لە دەقی ڕۆمانەکەدا، بەڵکو شێوازی بینای گێڕانەوەی ڕۆمانەکەش شێوازی بینای کۆنشێرتۆیەکی موزیکی هەیە، چونکە پرۆسەی گێڕانەوەکە لەگەڵ ڕووداو دەرکەوتن و کشانەوە و دووبارە هاتنەوەی کارەکتەر و تێکەڵکردن و تاکبوونەوەی دەنگەکان و بەرز و نەوی بوونیان، شێوەی پارچە موزیکێک بەدەقی ڕۆمانەکە

دەبەخشێت، کە لە هەمان کاتدا دەشێ بڵێم بابەتیشە، لەبەر ئەوەی سەرجەم دەقی ڕۆمانەکە بۆ خۆی هاوارێکی مەزنی سەرکردەیەکە (میرزا) بۆ ڕزگارکردنی گەلێک، وەک چۆن ئاوازی هاوارە بەرە هاواری شوانێک (یارە)یە لە پێناوی پارێزگاری کردنی مێگەلێک. پێشم وایە ڕۆماننووس فەتاح ئەمیری زۆر بە سەرکەوتوویی توانیویەتی ئەم شێوەیە بەرهەم بهێنێ و ئەم ئامانج/ مەبەستەش وەدی بێنێ.

وەلێ سێ حاڵەتیش لە هەردوو بەرگی/ بەشی ڕۆمانی هاوارە بەرەدا شک دەبەم، کە هەڵوێستەیان دەوێ:

یەکەم: لە هەندێ شوێندا وا نیشان دراوە کە (یای ناز) بە خۆی و هەردووک منداڵەوە (وەقمان و ئەستێ) لە هەمان ئاوایی سۆفی ئەحمەددا دەژین، بە بەڵگەی ئەوەی کە وەقمانی خوردساڵ دەتوانێ هاتوچۆی ماڵی سۆفی بکا، لەکاتێکدا لە سەرەتای بەشی یەکەمی ڕۆمانەکەدا گوتراوە ئاواییەکە تاکە ماڵەیە و بە تەنیا ماڵی سۆفی لێیە، کەچی لە هەندێ بەشی دیکەوە تێدەگەین کە لە گوندی حاجی محەمەد دادەنیشێ، کە گوندێکی دیکەیە.

دووەم: ئەمیری لەم ڕۆمانەیدا زۆری بایەخ بە ژیانی سوننەتی (ئەگەر دابێ) وەک خۆی لە پێشەکییەکەیدا دەیڵێ، ئەی چۆنە خانەوادەی دەسڕۆی یای نازی جوان و لاو ڕێیان داوە لە گوندێکی دوور بە تەنیا و بێ پیاو بە دوو منداڵەوە بمێنێ؟ لە ژیانی کوردەواریدا ئەمە ڕێ نادرێ و ژن کە بێوەژن کەوت، مەگەر منداڵی خۆی لە کوڕان لە تەمەنی باڵق بوون تێپەڕیبن، دەنا کەسوکاری لێناگەڕێن تەنانەت لەگەڵ ماڵە خەزوورانیشدا بژیت، چ جای بۆ ژنێکی گەنجی وەک یای ناز، جوان و تەنیا و بۆ بنەماڵەکەی، کە لە کۆتایی بەشی دووەمدا (میرزا) دەردەکەوێ کە خوشکی میرانە و میرانیش کوڕی مەحموود بەگە و مەحموود بەگیش یەکە پیاوی دەڤەرەکە بووە.

سێیەم: لە (ل٩٠)ی بەشی یەکەمەوە (هاوارە بەرە) تێدەگەین کە یای نازی بێوەژن دوو منداڵی هەن: ستێ شەش حەوت ساڵ و وەقمانی خوردساڵ، کە هێشتا زمانی پاک نەبووەتەوە و (ر) وەک (ل) گۆ دەکا و بە میرزا دەڵێ (میلزا)، لەکاتێکدا ئەم هێشتا هەر بەو شێوەیە ناوی میرزا گۆ دەکا و تا کۆتایی بەشی دووەمی ڕۆمانەکەش هێشتا هەر زمانی پاک نەبووەتەوە، واتا نەبووەتە دوو ساڵ، کەچی (ستێ)ی خوشکی کە دەبێ ئەو دەمە (٨ تا ٩) ساڵ بووبێ، لەگەڵ (حەسکۆ)ی خاڵۆزایدا دڵداری دەکا و مارە دەکرێ و مێردیش دەکا...! بەڵام وەقمان لەدوا دێرەکانی بەشی دووەمی ڕۆمانەکەشدا هێشتا هەر بە (میرزا) دەڵێ (میلزا). لە بینای گێڕانەوەی ڕۆمانەکەدا من ئەمانە وەک کەلێن دەبینم کە لەوانەیە لە سۆنگەی غەفڵەتەوە هاتبن.

ئازارەکانی ڕوح لەبەر زەبری ناسنامەی جەستەدا

وەک دیتمان لە ڕووی شوێن و کەش و سروشت و کار و پیشە و باری ژیان و دەروونی و کۆمەڵایەتی و ئابووری کارەکتەر و سروشتی ململانێ و پێوەندی و گرفت و تەواوی کولتوور و زمانیشەوە ڕۆمانی هاوارە بەرە بە هەردووک بەشەوە ڕۆمانێکی لادێیانەیە و ئەمیری بە شارەزاییەکی سەرنجڕاکێشەوە هەڵسوکەوتی لەگەڵ ئەو کەرەستانەدا کردووە. وەلێ ئەمە هەموو شارەزایی و کۆتایی توانای ئەمیری نییە و شارەزایی ئەو دەشێ لەلادێوە دەستی پێکردبێ، بەڵام هەر لەوێ تەواو نابێ، بەڵکو هەتا نێو شار و نهێنییەکانی ژیان و گوزەرانی شار بڕ دەکا و لە سروشتی مرۆی لادێییشەوە تا ڕاز و نیازەکانی خەڵکی شار پەل دەهاوێ و دەگاتە کار و پیشە و تەرزی دابونەریت و سروشتی دەروونی چینی برژوا، ئۆرۆستکراتی، تەنانەت جلوبەرگ و جۆری بۆن و مکیاژ و خواردن و خواردنەوە و ڕابواردن و کەرەستەی ناوماڵ و شێوەی هەڵسوکەوت و ڕەفتاری ڕۆژانەی نێوخۆ و خەڵکیشیان، وێڕای پێوەندی و بەرژەوەندییان لەگەڵ دەسەڵاتیشدا، هاوڕا لەگەڵ زۆر دیاردەی تایبەتمەندی شارنشینان. ئەگەر بشێ (هاوارە بەرەو، میرزا) وەکو دوو ڕۆمانی سەربەخۆ بژمێرین، کە هەروایشە ئەگەرچی یەکتریش تەواو دەکەن، ئەوە فەتاح ئەمیری لە ڕۆمانی سێیەمیدا (زیندەخەو) بە گواستنەوەی مەیدانی کاری ڕۆمانی کوردی لەلادێوە بۆ شار زۆرێک لەو مەبەست و دیاردە و تایبەتمەندیانە بەرجەستە دەکا، کە لە ڕۆمانی لادێدا بوونێکیان نییە.

زیندەخەو، فەنتازیایەکی بەرچاو و سەرنجڕاکێش و هەڵقوڵاوی ئەقڵیەتێکی خەیاڵ بڵاو و واقیعێکی ناماقووڵ و ئەفسووناوییە، کە ئەگەر ڕوویش نەدا، ڕێی تێدەچێ، تیمەی سەرەکی کارەکە لەسەر بنەما، یان وەکی دیکە بڵێم لەسەر (بڕوا- ئیمان)ی دۆنای دۆن= تەناسوخی ڕوح بنیاد نراوە، ئەگەرچی هەندێ کەس نایسەلمێنن، بەڵام بە ملیۆنانیش هەن وەکو ڕاستییەکی ئایینی حاشا هەڵنەگر بڕوای پتەویان پێهێناوە، تەنانەت لەکۆمەڵگەی کوردی خۆشماندا پێڕەوکارانی هەندێ ئایین و ئایینزا هەن، وەکو ڕاستییەکی ڕەها دەڕوانە دۆنای دۆن.

لەنێوان ئەم بڕوادارانە و ئەوانەی بڕوای خودی و

ئایینیـــان دۆنای دۆن ناســەلمێنن، فــەتاح ئەمـــیــری ڕۆماننووس بۆشاییەکی واقیعی ئەفسووناوی دۆزیوەتەوە کە بواری ئەفراندنی کارەکتەرێکی هونەری و ژیانێکی خەیاڵی دوو دیوی بۆ ڕەخساندووە، کە جارێک وەکو قوربانی و جارێکی دیکە وەکو جەللاد وەدەردەکەوێ.

بنیادی ڕووداوی زیندەخەو بریتییە لە دوو ڕووداوی سەرەکی پەلکەوەنئاسای تێکئالاوی سەربەخۆ بە هەموو ڕەگەزەکانی کات و شوێن و کەش و کارەکتەرەکانەوە، هەردوو ئەو ڕووداوانەش لەکاتی (ئێستا)وە دەست پێدەکەن، بەڵام یەکیان لە ئێستاوە بۆ (ڕابردوو) و ئەوی دیکەشیان لە ئێستاوە بۆ (داهاتوو) و خاڵی بەریەکتر کەوتن، یان یەکانگیریشیان کەسایەتی خودی کارەکتەری سەرەکی ڕۆمانەکەیە، کە لە ڕووداوی یەکەم (لەئێستادا) ناوی (ئازاد)ە و لە ڕووداوی دووەمیشدا (لە ڕابردوودا) ناوی (حوسێن)ە، کە لە کۆتایی ڕۆمانەکەدا لە دیمەنێکی پەرجووئاسادا لە یەکتر ئاشکرا دەبن و بەشێوەیەکی ڕەمزی لەگەڵ یەکتردا یەک دەگرنەوە.

کارەکتەری سەرەکی لە ئێستادا هەتا هۆشیار و بە ئاگایە (ئازاد)ە، بەڵام لە ڕابردوو و لە بێ ئاگایی و لەکاتی خەون دیتن و لە زیندەخەودا (دەبێ جیاوازی خەون و زیندەخەویش بە وردی لەبەرچاو بگیرێ) ئەوە (حوسێن)ە، یان ڕوونتر بڵێم ئازاد لە ڕابردوودا (حوسێن) بووە و حوسێنیش لە ئێستادا (ئازاد)ە و هەریەکەشیان لەسەر زنجیرە ڕووداوێک وەستاون، کە کۆمەڵە دوالیزمێک پێکیان دەگەیەنێ و لێکیشیان جیا دەکاتەوە: ئازاد کوردە، حوسێن ئازەری بووە. ئازاد سوننەیە، حوسێن شیعە بووە. ئازاد خەڵکی مەهابادە، حوسێن خەڵکی ورمێ بووە. ئازاد قوتابی ئامادەیی (دەبیرستان)ە، حوسێن ئەفسەر بووە، ئازاد کوڕی دوکاندارێکی سەر بەچینی بۆرژوای بچووکە، حوسێن کوڕی بنەماڵەی ئەفسەرێکی ئەرستۆکراتی بووە. ئازاد نەتەوەپەروەرێکی چالاکوانی کوردە لە دژی ڕژێمی حەمەڕەزا شای ئێران، حوسێن ئەفسەرێکی چالاکوانی دەزگای سەرکوتکاری (ساواک)ی شاپارێز بووە، ئازاد هێشتا بڕیاری کۆتایی خۆی لەمەڕ هاوسەرگیرییەوە نەداوە، حوسێن ژنی هەبووە (زەری) و کچێکیشی لێ هەیە (ئیلاهە). ئازاد لەسەر کاری سیاسی بەند دەکرێ و ئەشکەنجە دەدرێ، حوسێن لە زینداندا زیندانی سیاسی ئەشکەنجە داوە. ئازاد لە (١٠/٢/١٣٣٧هـ= ١٩٥٩ز) لەدایک دەبێ، حوسێن لە هەمان ڕۆژدا خۆی کوشتووە. کە ئاماژەیەکی گرنگە لە دەقەکەدا بۆ دۆنای دۆن کردنی (ڕوحی) حوسێن لە جەستەی ئەوەوە بۆ جەستەی (ئازاد)ی ساوا.

خۆکوشتنەکەی حوسێن لەژێر زەبری ئازاری ویژدان بووە بەرانبەر بە خۆڕاگری و ئارامی و مەنتیقی کوڕە کوردی زیندانی بێ تاوان (ئەمیر) کە قوتابی خوێندنی باڵا و لێکۆڵەرەوەیەکی کۆمەڵایەتی بووە و بەبێ ئەوەی هیچ چالاکی و ئینتیمایەکی سیاسی هەبووبێ دەست ساواک دەکەوێ و ئەشکەنجەدانی دەکەوێتە ئەستۆی حوسێن! حوسێن-یش کە دیارە خاوەن ویژدانە و هەر لەسەرەتای دەسبەکاربوونییەوە، بە وەزیفەکەی ڕازی نەبووە، بەڵام بەحوکمی ئەوەی لەوانەی ئیتیلاعاتدا نومرەی تەواوی هێناوە، ساواک هەڵیدەبژێرن بۆ کارکردن لە ڕیزەکانیاندا، گەورە ئەفسەرێکی کۆنە برادەری بابیشی چ بە هەڕەشە و ترساندن، چ بە هاندان لەبەر بەرژەوەندی خۆی بۆ ئەو کارەی ئاراستە دەکا و دیارە ئیتر پێوە دەبێ، تا لەنێوان ئازاری ویژدان و پاڵەپەستۆی ئەفسەرانی لە خۆی بڵندتردا خۆی دەکوژێ و بەو چارەنووسە دەگا کە ڕێککەوتی کۆی نومرەی باڵا بۆی دیاری کردووە.

خۆکوژییەکەی حوسێن و پێشتریش داوای لێبوردن کردنی لە (ئەمیر)ی زیندانی و قوربانی بەردەستی، دەکرێ وەکو (خۆپاککردنەوەیەک) لەو تاوانانەی کە بەرانبەر ئەمیری بێ تاوان و سەرجەم زیندانییە کوردەکان و تەواوی گەلی کوردیشی کردووە، بخوێنرێتەوە.

لێرەشەوە دەڵێم حوسێن بە تەواوی لێوەشاوەییەوە مافی خۆیەتی ئەگەر بە ڕوحێکی پاک و بێگەردەوە لە سووڕی دووەمی ژیانیدا بچێتە جەستەی منداڵێکی ساوای بێ گوناهی وەک (ئازاد)ی ساواوە کە لە هەمان ڕۆژی خۆکوشتن= خۆرزگارکردنەکەی حوسێندا دێتە دنیاوە و لە جەستەی ئەو= ئازاددا درێژە بە ژیانی ئازادانەی خۆی بدات و لە قۆناغی لاوێتی و لەسەروبەندی پێش ڕووخانی ڕژێمی شادا لە ١٩٧٩، وەکو (ئازاد)ی کوڕە کوردی ئازادیخواز و نیشتمانپارێز و نەتەوەپەروەریش جێگۆڕکێ بکات و لە حوسێنی جەللادی ئەشکەنجەدەری زیندانی کوردەوە، ببێتە ئازادی قوربانی و ئەمجا بەخۆی لەسەر کوردایەتی بە کردەوە و بەتاوانی دژایەتی کردنی هەمان ڕژێمی شاهەنشاهی، کە لە سەردەمی (حوسێن)ی بوونیدا بەرگری لێدەکرد، دەسگیر بکرێ و ئەمجا، واتا لە سەردەمی (ئازاد) بوونیدا، بە خۆشی لەلایەن دەستە و وەچەیەکی دیکەی ئەفسەرانی ساواکی ئازەرییەوە ئەشکەنجە بدرێ. کە دەشێ ئەمەش وەک پلەیەکی دیکەی پێشکەوتووتری (پاککردنەوە)ی خوایانە، یان قەدەری بۆ حوسێن لە قەڵەم بدەین کاتێک لە جەستەی منداڵە= لاوە کوردێکدا ڕوحی دووبارە ئۆقرە دەگرێ و لەسەری

پێویست دەکا هەمان ئەو ئێش و ئازارانە ببینێ کە بە خۆی بە کوڕانی کورد (ئەمیر)ی دەچێشت. ئەم (پاکبوونەوە)یان سزایەکی قەدەرییە، جیاوازی زۆرە لەگەڵ (خۆپاککردنەوە)دا کە ئیرادەی حوسێن خۆی لەسەری بووە کە (خۆکوژییە)کەیە. ئەم خۆپاککردنەوە و پاککردنەوە قەدەرییەکەش دیارە بەسن بۆ ئەوەی قەبووڵ بکرێن و حوسێن لە تاوانەکانی دامباڵرێ و لە سۆنگەی ئەو پەشیمانییە ڕاستگۆیانەیەیدا پاداشتیش بکرێ، ئەو پاداشتە گەورەیەش ئەوەیە کە حوسێن، لەسەردەمی ژیانی (ئازاد)ی بوونیدا و بەجەستەی ئازاد-ەوە زەڕی ژن و خۆشەویستی و (ئیلاهە)ی شۆخوشەنگی کچی لە ماڵ و حاڵی خۆیاندا، لە ورمێ دەبینێتەوە و لە دەربازبوونیشیان بۆ ئەوروپا، لەدوای ڕووخاندنی ڕژێمی شا دڵنیا دەبێ. زەڕی و ئیلاهەش لە (ئازاد)دا وێنەیەکی لاوێتی و گەنجبوونەوەی (حوسێن) دەبیننەوە و لە ئەنجامی لێکچوونی هەردووکیانەوە (حوسێن و ئازاد) پێوەندییەکی ڕوحی لەگەڵ ئازاد دەبەستن و کاتێک کە ئازادی قوتابی زانکۆی ورمێ لەسەر بڵاوکردنەوەی بەیاننامە دەسگیر دەکرێ، ئەوان بە جووتە (زەڕی و ئیلاهە) بە سوود وەرگرتن لە کاری پێشووی حوسێن لە ساواک، لە ئازار و ئەشکەنجە و کارەساتێکی ڕاستەقینەی بکوژی ڕزگار دەکەن بەدەستی ساواکەوە و هەلێکی دیکەی ژیانی (بۆ ئازاد) بۆ دەستەبەر دەکەن، وەلێ ئەم جارەیان نەک وەک کوڕە ئازەرییەکی داردەستی ڕژێم، بەڵکو وەکو کوڕە کوردێکی تێکۆشەر لە دژی زوڵم و زۆری دەسەڵات و لە پێناوی ئازادیدا دەجەنگێ و گیانبازی دەکا، ئازادی بۆ تەواوی خەڵکی وڵات بە هەموو نەتەوە و ئایین و ئایینزاکانییەوە، نەک بۆ بەرژەوەندی، تاکەکەسی، یان کەمینەیەک.

لە جیهانی سیاسەتدا چەمکێک، یان قسەیەک هەیە دەڵێ: کەمینەکان، ئایینی بن، یان نەتەوەیی سروشتێکی هەلپەرستانەیان هەیە، بۆیە هەمیشە لەگەڵ دەسەڵاتدان و زۆرجاریش کە پتر لە کەمەنەتەوەیەک، یان کەمینەیەکی ئایینی، یان ئایینزایی لە وڵاتێکدا دەکەونە ژێر دەسەڵاتێکی دیکتاتۆریانەی نەتەوەیەک، یان زۆرینەیەکی ئایینییەوە، یەکێکیان، واتا یەکێک لەو کەمینانە خۆیان دەخەنە خزمەتی هێزە باڵادەستە دیکتاتۆرەکەوە و لەسەر حیسابی بەرژەوەندی کەمینە، یان کەمینەکانی دیکە هەر خۆیان و بەرژەوەندییەکانی خۆشیان دەپارێزن، بەڵکو دەسکەوتی ماددی و پلەو پایەی فەرمی و تەنانەت زەوی پتریش وەدەست دەهێنن، وەک ئەوەی چەندین دەیە، یان ڕەنگە چەندین سەدەشە کە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان- کوردستانی ئێران سیاسەتمەدارانی ئازەری و لە باشووری کوردستان- کوردستانی عیراق کاربەدەستانی هەلپەرستی تورکمان لە دژی کورد و بەرژەوەندی و مان و بوونی نەتەوەیی کوردی دەکەن لە پێناوی بەرژەوەندی هەردوو گەلی باڵادەستی (فارس)ی ئێران و (عارەب)ی عیراقی بەرانبەر هەندێ دەسکەوتی ڕۆژانەی تەکتیکی خۆیان کە بە دڵنیاییەوە لەسەر ئاستی ستراتیژی بەخراپ بەسەریاندا دەشکێتەوە، وەک ئەوەی لە عیراقی سەدامدا لەگەڵ تورکماندا کرا، کاتێک پێویستی پێیان نەما و وێڕای لەنێوبردنی زۆرێک لە سەرانیان لە عیراقدا نکوڵی لە بوونی نەتەوەیی تورکمانیش کرد، تەنانەت لەسەرژمێرییە ڕەسمییەکانیشدا هەموو تورکمانیشیان بە (عارەب) ناونووس کرد، هەتا لەدوای ڕاپەڕینە مەزنەکەی بەهاری ١٩٩١ کە حکومەتی ناوەند لەبەر هەمان هۆ و بۆ لێدانی بەرژەوەندی کورد هەمان ڕۆڵی پێشینەی بە هەندێک لەسەرانی کورتبینی تورکمانی عیراق دایەوە. دڵنیام ئازەرییانی ئێرانیش هەمان ڕۆڵ و هەمان مێژوو دووبارە دەکەنەوە بەبێ ئەوەی لەسەر ئاستی دوور و ستراتیژی هیچ دەسکەوتێکی ڕاستەقینە بەدەست بێنن وەک ئەوەی لەسەردەمی شاهەنشاهی و لە ڕۆژگاری شۆڕشی ئیسلامی ئێراندا کردیان و دیتیان، ئەگەرچی لەسەر ئایینزای (شیعە)ی گەلی باڵادەستی ئێرانیش بوون، بەڵام دەسکەوتەکانیان ڕووکەش و ڕۆژانە پتر نەبوون و ناشبن، هەرچەندە لە سەردەمی شاهەنشاهیدا خاڵوانی وەلی عەهد بوون و لە شۆڕشی ئیسلامیشدا خودانی ئایەتوڵڵای مەزن و کاریگەری ڕۆژانی هەڵگیرساندن و سەرکەوتنی ئینقیلابی ئیسلامیش بوون.

پەیامی فەتاح ئەمیری لەم ڕۆمانەدا (زیندەخەو) پەیامێکی ڕوون و بەهێزە، لەوانەیە زۆریش کاریگەر بێت لە دژی ئەم دیاردە سیاسییە- ئابوورییە خۆپەرستی و ڕەگەزپەرستی و هەلپەرستییە کوشندەیەی کە لە (خۆکوشتن)ی حوسێندا خۆی دەنوێنێ و هەمیشە لە دژی گەلانی ژێردەستە و لە بەرژەوەندی گەلانی باڵادەست تەواو بووە و تەواویش دەبێ.

زیندەخەو بانگەوازێکی ڕاستەقینەیە بۆ دۆستایەتی و ئاشتەوایی و هاوچارەنووسی گەلانی ژێردەستەی ستەمدیدەی هاوخەم و هاوهیوا و هاوچارەنووس، هاوارێکە بەوەی بەرانبەر بڵێ ئەوەی تۆ لە دژمی دەکەی و لەگەڵمی دەکەی سبەی بەسەر خۆشت دێت وەک چۆن لە ساتەوەختێکدا حوسێن جێگۆڕکێی کرد و لە جەللادێکەوە بوو بە قوربانی. لە ئەفسەرێکی ئازەری ساواکییەوە کە

کوردی ئەشکەنجە دەدا لە پرۆسەیەکی موحتەمەلی ڕۆڵگۆڕکێدا بوو بە کوردێک کە ئەفسەرێکی دیکەی ئازەری ساواکی ئەشکەنجەی دەدات. لەیەک حاڵەتیشدا نەبێ کە سەرکار وەکیلی ئازەری ئازاد لە دەسگیرکردن ڕزگار دەکا، دەنا ئیتر ئەوەی ئازار دەدات ئازەرییە و ئەوەشی بەردەوام ئازار دەکێشێ کوردە، ئەگەرچی جەستەکانیش دەگۆڕێن و ڕوحەکە (ڕوحە مرۆڤایەتییەکە) جێگیر و نەگۆڕە، کە دەلالەت لە برایەتی و یەکسانی و یەکێتی گەوهەری مرۆڤ دەکا، بەڵام دیاریشە کە لەگەڵ ساتی یەکەمدا کامڵی، یان ناکامڵی جەستە، جۆری جینسی جەستە (نێر، یان مێ) و کات و شوێنی لەدایکبوون و دەوروبەر (سروشت و ژینگەی کۆمەڵایەتی) ناسنامەی نەتەوەیی و ئایینی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و پەروەردەیی و ڕۆشنبیری و کولتووری بۆ دیاری دەکەن و دەبنە مایەی جیاوازی نەتەوایەتی و ئایینی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی تاک و لەسەر ئەو ئینتیمایانەی کە خۆی دەستی لە هەڵبژاردنیاندا نییە، ئەو ڕوحە گشتییەی، کە هەمووان شەریکن تێیدا، دووچاری دۆخی جیاجیای ژیانی بەکردەوە و چارەنووسی جیاواز و ئازار و چەوسانەوە، یان پێچەوانەکەی دەکەن.

زیندەخەو، وەکو هزر سەر بە جیهانی میتافیزیکە، وەکو هونەر فەنتازیایە، وەکو سیاسەت واقیعییە، وەکو کۆمەڵایەتی (دادپەروەری ئەدەبییە)، دادپەروەری ئەدەبی بەواتای ئەوەی کە لەدەقی ئەدەبیدا دەبێ چاک بە پاداشتی خۆی بگا و خراپیش بە سزای خۆی، هەرچەندە لە جیهانی واقیعدا ئەم بنەمای سزا و پاداشتە هەموو جارێک بەجێ نایەت و زۆرجار چاکە و تەنانەت تاوانیش بێ سزا ون دەبن، بەڵام ژیانی ئەدەبی بەبێ (دادپەروەری ئەدەبی) پەسەند نییە. تێکەڵکێش بوون و بەیەکدا چوونی میتافیزیک و فەنتازیا و واقیعیەت و ئاکام بەجێ هێنانی دادپەروەری ئەدەبیش لە دەقی (زیندەخەو)دا، سروشتێکی درامی هارمۆنی بە ڕۆمانەکە داوە، کە پتر لە کانگایەکی ڕەنگاوڕەنگی (واتا بەخشی) بۆ خوێنەر دروست دەکا و لەیەک کاتدا، واتا بەشێوەیەکی هاوکات/ تەزامونی دوو کەسایەتی: یەکیان زیندوو، یەکیان مردوو. دوو ڕووداو: یەکیان واقیعی، یەکیان زیندەخەو. دوو ژیان: یەکیان کۆتایی دێت، یەکیان دەست پێدەکا، پێشکەش دەکا.

ئەوەیشی ئەم دوو ئەزموونە هارمۆنییە ستوونییە بە باری ئاسۆییشدا فراوان دەکا گەنجینەی لەبن نەهاتووی فۆلکلۆری و کولتووری و کەلەپووری و ئەزموونی خودی دایە خەیاڵ و سەرگوروشتە و شێوەزارە لۆکاڵییە مەنگوڕییەکەیەتی، ململانێی کاریکاتۆری (مەلی) و (فەوزیە)یە لەسەر وەدەستهێنانی دڵی ئازاد، کۆمیدیای شێوازی کوردی قسەکردنەکەی (ئەشرەف)ی ژنە ئازەری هاوسەری سەرکار نایب و هاوسێی بەرپەنجەرەی ئازاد و حەزەکەیەتی بەرانبەر ئەو. شێوازی قسەکردنی کوردی بە ئاواز= گۆکردنی ئازەری کە فەتاح ئەمیری لە بەشی دووەمی هاوارە بەرەدا، واتا لە (میرزا)شدا بە زمانی (ئەمیر حوسێن)ی ئازەرییەوە کاری لەسەر کردووە. هەروەها شێوازی قسەکردنی منداڵانەی (وریا)شە، کە جگە لە شێواندن و جێگۆڕکێی پیتەکان، هەڵوێست و قسەکانی (مەلی)ش ئاشکرا دەکا، کە ئەمیری لە هەردوو بەشی ڕۆمانی هاوارەبەرەشدا کەڵکی لێ دیوە، کاتێک دیالۆگەکانی (وەتمان) دەگێڕێتەوە.

ئەم مۆتیڤانە، تێیاندا هەیە وەک ڕووداوی لاوەکی یارمەتیدەر، یان ڕوونکەرەوە، یان وەک یەکەی واقیعیەت بەخش، یان وەک وێستگەی پشوو، یان وەک زیادە زانیاری بەخشین لەناو دەقی ڕۆمانەکەدا کارا دەکەن و زۆربەی جار لە کاتی (زەمەنی ونبوو)دا لەو سەرچاوانەوە دەڕژێنە (ڕۆخانە= مەجرا)ی گێڕانەوەی ڕووداوە سەرەکییەکەی زەمەنی ئێستاوە، بە تایبەتیش دیارە لەو ساتانەدا کە وەگێڕی سەرەکی ڕۆمانەکە، کە هەر بەخۆیشی کارەکتەری سەرەکییە، لە کاردا نییە، بەواتایەکی دیکە لەو حاڵەتانەدا کە:

١- ناتوانێ ٢- یان نایەوێ وەکو وەرگێڕێکی سەرەکی زاتی شتێک بۆ (خوێنەر/گوێگر) بگێڕێتەوە، یان وەکو کارەکتەری سەرەکی: ١-نازانێ ٢- یان ناوێرێ (بۆ خۆی) شتێک بەکردەوە بکات، بۆ ئەوەی هەلی ساغکردنەوەی دوودڵی و نیگەرانییەکانی بۆ هەڵبکەوێ و (وەرگر)یش لە چاوەڕوانیدا ڕانەگرێ، ڕێگە بە (وەرگێڕە لاوەکییەکان)ی وەک مامە حەسەن و دایە خەیاڵ دەدا (بلێین= وەگێڕن)، یان هەل بۆ (کارەکتەرە لاوەکییەکان)ی وەک فەوزیە و مەلی و ئیلاهە و سەرکار نایب هەڵدەخا کە ئەوان (بکەن).

لەسەرینی ئەم هۆکارانەشەوەیە دەکارم بێژم هەر بە تەنیا بینای ڕووداوەکەی نییە، بەڵکو لە ڕاستیدا بینای گێڕانەوەی ڕۆمانی زیندەخەویش بینایەکی هونەری و مۆدێرنانە= نا کلاسیکی گێڕانەوەیە.

گێڕانەوە لە زیندەخەودا لەسەر زمانی کارەکتەری سەرەکییەوەیە و بە ڕاناوی کەسی یەکەم (من) دەگێڕدرێتەوە، هەندێ جار بە فەرمانی ڕابردوو و هەندێ جار بە فەرمانی زەمەنی ئێستا = حازر. جاری واش هەیە

شێوازی فەرمانی داهاتوو وەردەگرێ و وەک گریمانەیەک دێتە چاو. بەو شێوەیە وەرگێر، یان وەرگێرەکان بەبێ ڕەچاوکردنی شێوازی گێڕانەوەی زنجیرەیی لەنێوان کاتی ئێستا و ڕابردوو و داهاتوو و زەمەنی ئوستووریدا دێن و دەچن، جارێک ڕووداوی واقیعی ئێستا و جارێک ڕابردوو و جارێک داهاتوو. جارێک خەون و جارێک سەرگوروشتە و جارێک مێژوو و جارێک ئەفسانە و جارێک کەلەپوور لە دەقی ڕووداوەکەی ئێستا تێکەڵکێش دەکەن و ڕەهەندی جیاجیای دەدەنێ. وەک بەسەرهاتەکانی: سوڵتان ئاغا، لە مێژووی هاوچەرخ-ل٤٥، کارەساتی بنەماڵەی تێکۆشەر ئاغا میرزا فەتاح، لە مێژوویەکی کۆنتر = سەرەتای سەدەی بیستەم-ل١٣٢ و پاشتریش، ئەفسانەکانی دەوری (حەوڵای مارف هەمزەی دەوەشار) و جنۆکە هاوەڵەکانی.. ل٢٠٥ و ٢٠٦ کە لە (میرزا)شدا وێنەیەکی لای ڕەشەدزە هەیە. خەونەکانی کارەکتەری سەرەکی ڕۆمانەکە و زۆر وردە ئاماژەی دیکەش، کە هەموو پێکرا کار لەسەر پتەوکردنی ڕووداوی سەرەکی و دەوڵەمەندکردنی دەقەکە دەکەن، بەبێ ئەوەی باڵی بەسەردا بکێشن، یان پەکی بخەن.

زیندەخەو، تێکەڵکێشییەکی هونەری خەیاڵ و واقیعە، ئاوێتەیەکە لە خەون و مێژوو، لە ماددە و ڕوح، لە ڕێککەوت و هەڵبژاردن، لە ڕووبەڕووبوونەوە و هەڵاتن، لە جیابوونەوە و یەکگرتن. بانگەوازێکە، هاوارێکە لەتاک، لە کۆ بۆ یەکگرتن لە دژی دیکتاتۆر، لە دژی دەسەڵات، دەسەڵاتێک کە هەمووان وەکو یەکتر دەهارێ، وەکو یەکتر پێشێلیان دەکا، بەڵام ڕەنگە لەکاتی جیاجیادا، لە شوێنی جیاوازدا، لێ ئاکام ئەوەی دەگۆڕێ لەوانەیە هەر قوربانییەکان بێت هەتا نۆرەیان دێت و دەکەونە بەر بەرداشەکە و بەرەو دوا مایە پووچ لە پرۆسەکە تاک تاک دەردەکرێن، ئەگەر لەکاتی پێویستدا لەسەر هیوا و ئاواتی هاوبەش، لەسەر بنەمای هاوچارەنووسی یەک نەگرن و لە ڕووی دیکتاتۆریەتی گەلی باڵادەست نەوەستن، کە بەپێی بەرنامەی کار بۆ سڕینەوەی شوناسی نەتەوایەتی و زەوت کردنی چارەنووسی کەمینە نەتەوەیی و ئەتەنییەکانی نێو خۆی ئیمپراتۆربیە گەورە، یان بچووکەکەیان دەکەن، ئیتر هەر لە باوکێکەوە کە سوود لە ناکۆکی نێو ئەندامانی خێزانەکەی دەبینێ بیگرە تا دەگاتە ئەو قەڕاڵ= دیکتاتۆرەی کە بە بنەمای: (پەرت بکە و زاڵ بە) و (پەرت بکە و سوودمەند بە) کار دەکا.

پەیامی (زیندەخەو) پەیامێکە بۆ دۆستایەتی و برایەتی ڕاستەقینەی هەردوو گەلی هاوکێشە و هاودەرد و هاوچارەنووسی ئازەر و کورد، نەوەک بە نۆرە هەر جارەی یەکێکیان ڕۆڵی دەسکەلا و ئەوی دیکە ڕۆڵی قوربانی پێ بگێردرێ و لەو دوو ڕۆڵەدا تا بڕستیان لێ دەبڕێ وەک (حوسێن) و (ئازاد) ڕۆڵگێڕکێ و جێگۆڕکێی بێ کۆتایی سیزیفیانەیان پێ بکرێ.

سەرچاوەکان:

١- أسعد محمد علي- بين الادب والموسيقى- بغداد، ١٩٨٥.

٢- د. حسام يعقوب اسحق- الفبراتو كواسطة فنية تعبيرية في العزف على الفلوت- بغداد، ١٩٨١.

٣- علي الشوك- الموسيقى بين الشرق والغرب- منشورات الجمل، ١٩٩٧.

٤- كورت زاكس- تراث الموسيقى العالمية- ت: د. سمحة الخولي- دارالنهضة- القاهرة.

٥- جابر عصفور- زمن الرواية- دارالمدى- ط١، ١٩٩٩.

٦- جان- إيف تادية- الرواية في قرن العشرين-ت: د. محمد خيرالبقاعي- الهيئة المصرية للكتاب، ٢٠٠٦.

٧- مالكولم برادبري- الرواية اليوم-ت: أحمد عمر شاهين- الهيئة المصرية للكتاب- ١٩٩٦.

٨- فەتاح ئەمیری- هاوارە بەرە- چاپی یەکەم، ١٣٦٩ هەتاوی.

٩- فەتاح ئەمیری- میرزا- چاپی یەکەم، ١٣٧٢ هەتاوی.

١٠- فەتاح ئەمیری- زیندەخەو- چاپی یەکەم- هەولێر، ٢٠٠٣.